

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Bc. Alena Pitnerová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Koncepce psychoanalytického myšlení

Sigmunda Freuda

Bc. Alena Pitnerová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Koncepce psychoanalytického myšlení

Sigmunda Freuda

Bc. Alena Pitnerová

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Nikolaj Demjančuk, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1 ÚVOD	1
2 POZADÍ VZNIKU PSYCHOANALÝZY.....	3
3 FREUDOVI PŘEDCHŮDCI.....	5
4 SIGMUND FREUD JAKO ZAKLADATEL PSYCHOANALÝZY	10
4.1 Životopis Sigmunda Freuda	10
4.2 Od hypnózy k volným asociacím.....	13
4.3 Vznik psychoanalýzy	16
4.4 Oidipovský komplex	17
5 SEN	19
5.1 Sen v lidovém povědomí a v mýtu.....	19
5.2 Sigmund Freud objevuje význam snu pro psychologii.....	21
5.2.1 Sen jako zvláštní psychologický útvar	21
5.2.2 Sen jako řeč symbolů	22
6 SNY A JEJICH VÝKLAD JAKO PROSTŘEDEK K LÉČBĚ NEURÓZ.....	26
6.1 Teorie o snu a funkce snu.....	26
6.2 Předpoklady a technika výkladu snů	27
6.3 Materiál snu a jeho zdroje	33
6.3.1 Recentní prvky.....	33
6.3.2 Infantilní materiál	35

6.3.3 Somatické zdroje snu	37
6.3.4 Typické sny.....	39
6.4 Snový obsah.....	42
6.5 Snová cenzura.....	42
6.6 Formování snu a snová práce	44
6.6.1 Formování snu.....	44
6.6.2 Druhy snové práce.....	45
6.7 Primární a sekundární procesy.....	48
6.8 Freudova revize nauky o snech.....	49
7 FREUDOVI ŽÁCI A KRITICI.....	50
7.1 Freudovi žáci	50
7.1.1 Carl Gustav Jung.....	55
7.1.1.1 Freud vs. Jung	55
7.1.1.2 Sen v pojetí Carla Gustava Junga	57
7.2 Kritici Freudovy psychoanalýzy	63
8 SIGMUND FREUD V LITERATUŘE.....	65
8.1 Surrealismus	66
8.2 Thomas Mann.....	72
9 ZÁVĚR	76
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81
11 RESUMÉ	87
12 PŘÍLOHY	88

12.1	Sen ze 23. na 24. července 1895.....	88
12.2	Psychoanalytické pojmy	89
12.3	Současná psychoanalýza a psychoanalytická terapie v České republice	95
12.3.1	Současná psychoanalýza	95
12.3.2	Současná psychoanalytická terapie	97

1 ÚVOD

V předkládané diplomové práci se soustředím na velkou osobnost minulého století, zakladatele psychoanalýzy Sigmunda Freuda a jeho koncepci psychoanalytického myšlení.

Práce se zaměřuje zejména na odbornou činnost Sigmunda Freuda, konkrétně na jeho metodu, způsob, jakým léčil své neurotické pacienty.

V první části diplomové práce se zabývám problematikou snu, jenž právě díky Sigmundu Freudovi nabyl v psychologii přelomu devatenáctého a dvacátého století velkého významu. Ukazují, jak psychoanalýza interpretuje sen. Toto tvoří ohnisko celé diplomové práce.

Ve druhé části pak ukazují význam psychoanalýzy v evropské kultuře. Zaměřuji se na vztah tehdejší literární tvorby k Freudovi, přesněji řečeno na vztah jeho současníků - literátů (prozaiků a básníků) k němu a jeho psychoanalytické teorii jako takové, resp. samotnému snu. Toto propojení literární tvorby a Freudovy psychoanalýzy uvádím na příkladu surrealistů a světoznámého spisovatele Thomase Manna. Nejprve popisují obecnou rovinu tohoto vztahu, jenž poté dokládám na vybraných literárních dílech, z nichž některá jsou alespoň krátkým úryvkem v práci uvedena.

Jedním z dalších záměrů předkládané práce bylo vytvořit přílohu, která bude jakýmsi úvodem do studia psychoanalýzy. Přílohu tvoří Freudův sen, na kterém vysvětluje svoji metodu snové analýzy, dále slovníček psychoanalytických pojmů, jež slouží k lepšímu porozumění textu samotné práce, a stručný přehled současné psychoanalýzy a psychoanalytické terapie, neboť Freudova psychoanalýza má na současnou situaci v těchto oborech nemalý vliv. Sledují tak Freudův

odkaz dnešním dnům, resp., do jaké míry je jeho metoda využívána v současné psychoanalýze a psychoanalytické terapii. V ohnisku mého zájmu je současná situace v České republice.

Ve své diplomové práci pracuji zejména s českými překlady. V průběhu tvorby se však ukázalo, že informace v nich obsažené mohou být někdy méně srozumitelné. Z toho důvodu jsem v některých případech raději pracovala s německy psanými originály.

2 POZADÍ VZNIKU PSYCHOANALÝZY

V psychologii devatenáctého století lze najít prvky vykazující větší či menší podobnost s psychoanalýzou Sigmunda Freuda. Vývojová teorie a asocianismus byly rámcem pro tehdejší psychologické teorie. Zdá se, že pro Freuda byla určující příslušnost k postkantovské filozofii, ale také Goethova koncepce vědy a mechanický intelektualismus. Psychoanalýza má společné styčné body zejména s romantismem a symbolismem.¹ Freud od romantiků převzal myšlenku, že sen obsahuje skryté, avšak důležité poselství z jiného světa. Se somatiky byl zajedno v tom, že sen odráží fyziologické procesy – podle Freuda se však jednalo zejména o ty, jež mají určitý vztah k sexualitě.² Základnu celé Freudovy práce však tvořil pozitivismus.³

Za formativní vlivy psychoanalýzy je považováno jednak Freudovo židovství, ale i jeho zájem o literaturu (Johann Wolfgang Goethe, starý Řím), dále přednášky německého filozofa a psychologa Franze Brentana, evoluční teorie britského přírodovědce Charlese Darwina, klinický a laboratorní výzkum v neurologii, klinická psychiatrická práce s neurotiky a sebepozorování. Z výše uvedeného je patrné, že Freud navázal na evropskou kulturní tradici. Při pokusu o definování rámce, ve kterém psychoanalýza vznikala a rozvíjela se, nelze však opomenout ani oblast techniky, přírodovědných a technických objevů či vynálezů. V matematice začaly vznikat teorie množin a abstraktní algebra. Thomas Alva Edison dal světu vynález žárovky a telegrafu, bylo vynalezeno rádio a motorové letadlo. Začalo se podrobněji studovat šíření elektromagnetických vln, jež vedlo ke studiu radioaktivity a následnému vynalezení přístroje nazvaného podle jména vynálezce Wilhelma Conrada Röntgena -

¹ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: TRITON, 2001. s. 96 - 97.

² HILLMAN, J. *Sny a podsvětí*. Praha: Portál, 1999. s. 17 - 18.

³ LOUŽEK, M. Freud – osvoboditel lidské sexuality. In: *150 let od narození Sigmunda Freuda*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. s. 45.

rentgen. Max Planck vytvořil kvantovou teorii a Albert Einstein v roce 1905 speciální teorii relativity. Robert Koch dostal ve stejném roce Nobelovu cenu za fyziologii a medicínu, a sice za objev mikroorganismů, způsobujících řadu infekčních chorob, například tuberkulózu či cholera. Jan Janský objevil čtyři základní krevní skupiny, atd.⁴ Toto je pouze malá ukázka z výčtu, ve kterém bychom mohli ještě dlouho pokračovat.

Společenským poměrům přelomu století dominovaly meziosobní a vnitřní konflikty, které často zapříčiňovaly vznik neurotických symptomů či neuróz a jejich následnou konverzi do tělesné schránky pacienta.⁵

V devatenáctém století, v období romantismu, se začaly objevovat první vědecké spisy o snech. Nejednalo se však jen o jejich psychologickou závažnost, nýbrž i o jejich významnou úlohu v umělecké tvorbě. Na sen bylo nahlíženo jako na unikátní zdroj umělecké inspirace. Romantismus navázal na staré antické tradice. C. G. Carus rozvinul romantické porozumění snům hlouběji, když řekl, že sen je pohybem psychiky. Doba romantismu oživila i starý názor, že ve snech se objevují před vnitřním zrakem snícího jeho žádosti, tužby, přání, která člověk nedává najevo ve svém bdělém rozměru. Spisy romantiků zpevnily cestu k pochopení snu jako fantazijního splnění přání, po níž se v následujícím století vydala psychoanalýza (hlubinná psychologie). Sen v romantickém pojetí byl „tajemnou cestou“, jež nám otevírá přístup k hlubinám našeho ducha. Sen pro romantické myšlení byl jednou z podstatných psychických aktivit, stejně plnohodnotných jako bdělé racionální myšlení. Sny jsou pro tuto dobu jakousi analogií k původnímu protojazyku, existujícímu do zmatení jazyků na legendární Babylonské věži. Sny jsou pokračováním vědomí v podmínkách nevědomí. Přínosem romantismu byl mimo jiné

⁴ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 17 - 19.

⁵ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2003. s. 38.

poznatek, že sny užívají stejných symbolů jako výtvořiny lidové slovesnosti.⁶

Názor, že schizofrenie a různá další psychotická onemocnění se podobají chaotické nerealitě a nesrozumitelným halucinacím snu, není přínosem dvacátého století, nýbrž je starší. P. Radestock v knize *Spánek a sen* z roku 1878 nashromáždil řadu zajímavých historických výroků, srovnávajících sen a šílenství. K problematice vnitřní příbuznosti snu a duševních nemocí se vyjádřil také Immanuel Kant výrokem „člověk šílený je snícím za bdění“⁷ a Arthur Schopenhauer, podle kterého „sen je krátkodobé šílenství a šílenství je dlouhodobý sen“.⁸

3 FREUDOVI PŘEDCHŮDCI

Lidé, které můžeme považovat za Freudovy předchůdce (z hlediska toho, že přisoudili snu určitý význam), žili především v osmnáctém a devatenáctém století, ačkoliv o snu jako o hodnotném psychickém fenoménu uvažovali lidé již v době antiky. Všimněme si také, že většina těchto novodobých úvah o snu má své kořeny v Německu a Francii.

V sedmdesátých letech osmnáctého století vyšla kniha Alfreda Mauryho⁹ *Spánek a sny*. Maury a další zastávali názor, že nemocné orgány mohou během nočního spánku dodávat snům zcela charakteristický obsah. Například lidé s plicním onemocněním často sní o udušení, nepříjemném tlaku na plicích a o situacích obtížného dýchání.¹⁰

⁶ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*. Praha: Horizont, 1988. s. 132 - 138.

⁷ Tamtéž, s. 141.

⁸ Tamtéž, s. 141.

⁹ Tento významný francouzský badatel devatenáctého století se proslavil experimentálním navozováním snů vnějšími podněty. Kladl velký důraz na okamžitý záznam snů ihned po probuzení.

¹⁰ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 85 - 91.

Podle Mauryho „*sníme o tom, co jsme viděli, řekli, po čem jsme toužili nebo co jsme dělali.*“¹¹

Další z Freudových předchůdců, německý psycholog Franz von Jessen (1870 – 1949), ve druhé polovině devatenáctého století řekl, že „*obsah snů je vždy určen individuální osobností, věkem, pohlavím, [...], stupněm vzdělání, způsobem života [...] a zkušenostmi dosavadního života.*“¹² Tvrdil, že mnoho snů je vyvoláno náhodným podrážděním smyslů. Jeho sbírka příkladů hovoří například o hřmění, jež znamená bitevní vřavu, nebo o kokrhání kohouta, jež je voláním o pomoc.¹³

Roku 1859 provedl německý psychiatr A. Krauss ve svém díle *Smysl bludů* klasifikaci tělesných procesů, které přispívají k tvorbě snu. Organicky podmíněný tělesný počitek, vedoucí za příznivých okolností ke vzniku snu, rozdělil do dvou hlavních kategorií:

1. povšechné tělesné vyladění (hovoří o tzv. „totální náladě“)
2. specifické pocity - počitky svalové, pneumatické, gastrické, sexuální a periferní.

Krauss vyslovil originální teorii snů, kterou nazval transsubstanciací (tzn. přepodstatněním) počitků ve snové obrazy. Současné psychosomatické poznatky Kraussovy názory potvrzují. Skutečný tělesný počitek je ve spánku jakoby zbaven reálnosti, aby mohl člověk dál nerušeně spát – bývá přetaven do fantazijního obrazu a je schopen vyvolat sen. Není-li takový počitek příliš intenzivní, nemusí působit jako signál k probuzení. Jsou-li tělesné pocity silné, iluze snu je nepřekoná a člověk se probudí – a to zpravidla s nepříjemnými pocity.¹⁴

¹¹ FREUD, S. *Výklad snů; O snu*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998. s. 29.

¹² Tamtéž, s. 29.

¹³ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 85.

¹⁴ Tamtéž, s. 93 - 94.

Německý filozof W. Hildebrandt roku 1875 vydal knihu *Sen a jeho význam pro život*.¹⁵ Sen je podle něj oddělen od bdělého života. Sen nás osvobozuje od skutečnosti. Přestože sen netvoří součást našeho bdělého života, látku pro svůj obsah čerpá právě odsud.¹⁶

Přibližně před 120 lety vydal německý psycholog Wilhelm Robert knihu s názvem *Sen jako přírodní nutnost*, ve které říká, že zdrojem snů jsou myšlenky, které v naší mysli přetrvávají v nedokončených útvarech, tedy problémy, které jsme vyřešili jen napůl, nedovedli do zdárného konce. Psychika má ale tendenci věci dokončovat. Tato nedořešenost určitých věcí či problémů vyvolává v psychice napětí, a tudíž je zcela logické, že se nám takové nedořešené věci objevují i ve snech. Robertova teorie se svým způsobem podobá významu Freudových „denních zbytků“, o kterých pohovoříme později.¹⁷ Touto prací se Robert přiblížil k psychologickému výkladu snu. Často sníme o podružných dojmech z uplynulých dnů. Jen málokdy včleníme do snů důležité zájmy, nebo problémy, jimiž se zabýváme. Podle Roberta jsou sny podněcovány dojmy nehotovými a těmi, které se nás týkají pouze zběžně. Z toho plyne i zdánlivá nesmyslnost snu, protože příčinami snění jsou zpravidla smyslové dojmy z uplynulého dne, jež lidskou pozornost nijak nezaujaly.¹⁸

Vnitřní příbuznost snu a duševních nemocí byla zpozorována již v devatenáctém století a některé psychiatrické teorie, konstatující, že schizofrenie je snem za bdění, opakují již známou věc. Práce *Symbolika snů*, napsaná roku 1814 romantickým myslitelem G. H. von Schubertem¹⁹, se stala průkopnickou prací na cestě za psychologickým

¹⁵ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 95.

¹⁶ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 30 - 31.

¹⁷ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 104.

¹⁸ Tamtéž, s. 144 - 145.

¹⁹ Stejně jako K. A. Scherner se tento romantik zabýval srovnáváním snové a pohádkové symboliky.

poznáním snů, neboť psychická činnost ve snech podle něj hovoří v obrazech.²⁰

Joseph Delboeuf²¹ ve své knize *Spánek a sny* z roku 1885 uvedl, že psychická činnost bdění ve snu pokračuje. Je však pochopitelné, že v podmínkách, jež se od bdění tolik liší, musí psychická činnost vytvářet zcela odlišné výsledné situace, než jak je tomu při bdění. Podle něj nelze ve snech hledat žádný psychologický smysl, neboť se jedná o bezvýznamné produkty, jež jsou výsledkem chaotické činnosti nervového systému a tělesných popudů ve spánku.²²

Yves Delage²³ ve své *Teorii snů* z roku 1891 uvedl, že materiál vyskytující se ve snech obsahuje zlomky dojmů z posledních dnů, ale také z dřívějších dob. Ještě před vznikem psychoanalýzy vyslovil myšlenku, že sny odhalují lidské nevědomí. Ve snu podle něj vychází najevo, co bylo z nějakého důvodu potlačeno. Freudova teorie o pronikání potlačených tužeb do snu nebyla později tedy tak originální, jak by se na první pohled mohlo zdát. Delage však nedal snu tak samostatný rozměr jako Sigmund Freud.²⁴

Spis K. A. Schernera²⁵ *Život snů* z roku 1861 představuje patrně nejoriginálnější pokus o vysvětlení snu zvláštní činností duše, jež se může plně rozvinout až ve spánku. Ve snech je podle Schernera nápadný celkový útlum duševní činnosti. Následkem tohoto útlumu se mění poznávání, cítění, chtění i představování, je však umocněna činnost fantazie.²⁶

²⁰ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 143.

²¹ Belgický matematik, filozof a psycholog, jenž žil v letech 1831 – 1896.

²² ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 143 - 144.

²³ Francouzský zoolog, jenž se zabýval fyziologií a anatomií bezobratlých. Žil v letech 1854 – 1920.

²⁴ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 145 - 146.

²⁵ Romantik, jenž srovnával snovou symboliku s pohádkovou, a poukázal na jisté analogie snového výrazu a skladby lidových písní.

²⁶ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 147.

Dalším Freudovým předchůdcem byl Francouz Marquis d'Hervey de Saint-Denys.²⁷ Jeho práce *Sny a prostředky* z roku 1867 představuje patrně nejobsáhlejší sbírku snů. Sny jsou podle něj podmíněny zejména již zapomenutými vzpomínkami.²⁸

Fyziolog A. Burdach na počátku devatenáctého století řekl: „*Sen nám předkládá buď něco cizího, nebo [...] se jen přizpůsobuje povaze naší nálady a skutečnost symbolizuje.*“²⁹ Neztotožňoval se s myšlenkou, že by sen opakoval náš bdělý život se všemi jeho radostmi i starostmi, naopak je prostředkem, kterým nám umožňuje se od těchto denních nástrah osvobodit.³⁰ Burdach byl toho názoru, že sen je zcela „*přirozenou činností duše, která není omezována mocí individuality, rušena sebeuvědoměním, nýbrž představuje živoucnost senzibilních center.*“³¹ Jedná se o stav, kdy se duše osvěžuje a nabírá nové síly pro práci ve dne. O osvěžující funkci snu hovořil i Jan Evangelista Purkyně, jenž snu přiřkl velký léčebný vliv na duši.³²

Podle Ludwiga Strümpella³³ je snící duše odloučena od pravidelných obsahů a pochodů bdělého života.³⁴ Německý psychiatr Wilhelm Weygandt (1870 - 1939) se stavěl proti Burdachovu tvrzení, „*neboť ve většině snů se dá pozorovat, že nás vracejí zpět do obvyklého života, místo aby nás od něj osvobodily.*“³⁵

²⁷ Jeden z prvních, jež se zabývali studiem snů. Žil v letech 1822 – 1892.

²⁸ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 146.

²⁹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 28.

³⁰ Tamtéž, s. 98.

³¹ Tamtéž, s. 99.

³² Tamtéž, s. 99 - 100.

³³ Německý filozof a pedagog, jenž žil v letech 1812 – 1899.

³⁴ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 28.

³⁵ Tamtéž, s. 29.

Jedním z vůbec nejvýznamnějších předchůdců psychoanalýzy jako takové byl Arthur Schopenhauer, jak jsme již naznačili v předchozí kapitole.³⁶

4 SIGMUND FREUD JAKO ZAKLADATEL PSYCHOANALÝZY

4.1 Životopis Sigmunda Freuda

Sigmund Freud se narodil v květnu roku 1856 v moravském městě Příbor do židovské rodiny. V tomto městečku však příliš dlouho nepobyl, neboť již roku 1860 se celá rodina přestěhovala do Vídně.³⁷ V roce 1865 zde začal Freud studovat na reálném gymnáziu a o osm let později nastoupil na Vídeňskou univerzitu, kde začal studovat lékařství. V rámci tohoto oboru studoval u Ernsta Brücka fyziologii a u Franze Brentana filozofii. Ve Freudově teorii se přístupy obou jeho učitelů zřetelně odrážely. Freud byl kromě toho ovlivněn již zmiňovaným filozofem Arthurem Schopenhauerem a jeho teorií „vůle“, jenž formovala Freudovy představy o podvědomí. Roku 1881 Freud svá studia úspěšně ukončil a stal se doktorem medicíny. Hned poté nastoupil do Vídeňské všeobecné nemocnice a následně pracoval v ústavu pro mozkovou anatomii u Theodora Meynerta, kde se dostal do styku s psychiatrií. V polovině osmdesátých let devatenáctého století získal Freud stipendium k Jeanu Martinu Charcotovi do Paříže.³⁸ O této kapitole Freudova života pojednáme později.

³⁶ PLHÁKOVÁ, A. *Přehled dějin psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. s. 31.

³⁷ METTE, A. *Sigmund Freud*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1962. s. 11 - 12.

³⁸ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Brno: Barrister and Principal, 2005. s. 71.

Když se Freud vrátil z Paříže zpět do Vídně, otevřel si zde soukromou praxi pro poruchy nervového původu. Poté, co zjistil, že léčení pacientů prostřednictvím hypnózy má svá omezení, obrátil se k metodě, se kterou se seznámil na základě spolupráce se svým starším kolegou - vídeňským lékařem Josefem Breuerem. Tou metodou byla hypnóza.³⁹

V polovině devadesátých let devatenáctého století získal Freud docenturu v oboru neurologie a stal se členem profesorského sboru na Vídeňské lékařské fakultě.⁴⁰ Ve svých 29 letech se oženil s Martou Bernaysovou. Ani sňatek s ní však nepřispěl ke zlepšení jeho finanční situace, která byla již po delší dobu tíživá. Aby mohl Freud pokračovat ve své akademické kariéře, musela by se rodina uskrovnout. Proto se Freud rozhodl z univerzity odejít a začít ve Vídni pracovat jako odborný lékař v rámci své soukromé praxe.⁴¹

Freud společně s Josefem Breuerem (byl jedním z prvních Freudových spolupracovníků) vydal knihu *Studie o hysterii*, nicméně záhy se jejich cesty rozešly (jejich přátelství se rozpadlo kol. roku 1896⁴²), neboť Breuer Freudovi vytýkal jeho přílišné zdůrazňování sexuálního původu a obsahu mnoha neuróz. (Freud se na základě těchto neshod definitivně odklonil od fyziologie.⁴³) Roku 1892 založil Freud *Střední psychoanalytickou společnost*, kam docházeli později velmi známí analytici - například W. Stekel, R. Reitler, O. Rank, A. Adler, později i C. G. Jung (se kterým se Freud přátelil od roku 1906⁴⁴), S. Ferenczi, P. Federn, E. Jones, a další. Tato společnost se roku 1908 transformovala ve *Vídeňskou psychoanalytickou společnost* a ještě téhož roku se

³⁹ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 71.

⁴⁰ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 14.

⁴¹ Tamtéž, s. 16.

⁴² HUNT, M. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál, 2000. s. 177.

⁴³ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 18.

⁴⁴ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 72.

uskutečnil první psychoanalytický kongres v Salcburku⁴⁵. Ještě předtím (v roce 1902) byl Freud jmenován profesorem (a o osmnáct let později řádným profesorem).⁴⁶

Roku 1910 založil Freud na kongresu v Norimberku *Mezinárodní psychoanalytickou společnost*, aby mohl jejím prostřednictvím svoji psychoanalytickou teorii rozvíjet a zajistit její předávání svým kolegům.⁴⁷ Předsedou byl na Freudův návrh zvolen Carl Gustav Jung.⁴⁸ Osudy tohoto přátelství se zabýváme v podkapitole 7.1.1.1.

V letech 1911 – 1913 došlo k názorovým neshodám, a tak se Freud postupně rozešel – jak po stránce odborné, tak i osobní - s několika svými žáky – nejprve s Wilhelmem Stekelem, pak s Alfredem Adlerem (ten společně s dalšími, kteří se s Freudem rozešli, založil *Společnost pro individuální psychologii*⁴⁹) a později i s Carlem Gustavem Jungem (vytvořil analytickou psychologii).⁵⁰ Freud neuznával právo svých žáků a spolupracovníků jít svou vlastní cestou, jejich osamostatnění prožíval jako zradu.⁵¹

V roce 1912 z podnětu Freudova žáka E. Jonese vzniklo tzv. *komité*, které tvořili mimo jiné Sandor Ferenczi a Karl Abraham, a od roku 1919 také Max Eitingon. Jeho smyslem byla Freudova ochrana před možnými novými konflikty nebo kritikami a zejména snaha pomáhat Freudovi v jeho práci.⁵²

První světová válka paradoxně upevnila a umocnila význam psychoanalýzy. Na druhé straně však tato událost otrásla Freudovým

⁴⁵ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 39.

⁴⁶ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 16.

⁴⁷ ALBERTIOVÁ, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*. Brno: KMa, 2007. s. 48.

⁴⁸ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 46.

⁴⁹ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 47.

⁵⁰ Tamtéž, s. 39.

⁵¹ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 58.

⁵² KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 39.

optimismem týkajícím se sebeuvědomění a sebeurčení člověka. Po skončení války formuloval tezi o nutnosti tyto destruktivní tendence ve formě agrese regulovat – to vedlo k jeho pojetí jáských obranných a řídicích funkcí – a podřídil je morálním zásadám a humanistickým ideálům (tzv. Nadjá).⁵³

Roku 1923 se u Freuda začaly objevovat první příznaky rakoviny hrdla. Nacházíme se již v době, kdy byla Freudova metoda volných asociací, která musela strpět počáteční posměch a nepřátelství, a o které se později zmíníme podrobněji, pokládána za účinný způsob, jak léčit mnoho psychických poruch.⁵⁴

V roce 1930 byla Freudovi propůjčena Goethova cena, které si cenil jako největšího vyznamenání, jež se mu kdy dostalo. Považoval ji za vrchol svého života. Hořkou příchuť tomuto úspěchu však dodal politický vývoj v Německu, ze kterého byl Freud značně roztrpčen.⁵⁵

Na druhé straně dosáhla Freudova popularita takových rozměrů, že ani nástup nacistů k moci nedokázal jeho soukromou praxi zavřít a bylo mu dokonce umožněno emigrovat do Velké Británie. V době své smrti – v roce 1939 – byl Freud považován za jednoho z největších myslitelů té doby a jeho teorie označována za jednu z nevlivnějších.⁵⁶

4.2 Od hypnózy k volným asociacím

První metoda, pomocí níž léčil Sigmund Freud své neurotické pacienty, byla hypnóza. Poměrně záhy však narazil na její limity. Tato metoda, se kterou se Freud setkal během spolupráce s Josefem Breuerem, který měl ve Vídni praxi, byla vázána na docílení hlubokého

⁵³ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 39.

⁵⁴ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 73.

⁵⁵ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 11.

⁵⁶ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 73 - 75.

hypnotického stavu.⁵⁷ V roce 1893 sice oba vědci společně vydali dílo s názvem *Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene*, (základním ziskem této práce bylo zjištění, že „jednotlivé hysterické příznaky zmizí, když se podaří vybavit k plné jasnosti vzpomínku na děj, který je vyvolal“⁵⁸), Freud nicméně od této metody, kterou spolu s Breuerem označili jako očistnou⁵⁹, upustil. V průběhu léčení Freudových pacientů se nejednou přihodilo, že nemocní kromě svých příznaků předkládali také své sny. Ve Freudovi tak vznikla domněnka, že i sny mají smysl. Zmiňují-li se někteří pacienti o snech v souvislosti se svými příznaky, můžeme podle Freuda sestavit plynulou řadu od volných asociací přes snění až k samotnému snu. Mnoho příkladů lze najít přímo v základním díle psychoanalýzy - ve *Výkladu snů*.⁶⁰

Zásadním zlomem byla skutečnost, že Freud získal stipendium do Paříže k Charcotovi, o čemž jsme se zmínili již výše. Freud se zde seznámil s novým pohledem na duševně nemocného člověka a s definitivní platností tak přešel od neurologie k psychopatologii, k pacientově terapii, od přístupu symptomatického ke kauzálnímu.⁶¹

Charcot se zajímal o hysterii, která byla v této době (ve druhé polovině devatenáctého století) považována za simulaci nebo posedlost d'áblem. Charcot se ji snažil léčit pomocí hypnózy. Na jeho práci navázal Freud, avšak Charcotův léčebný postup nahradil metodou volné asociace, a tak se zrodila psychoanalýza.⁶²

Tato technika volných asociací nebyla ničím novým, sám Freud otevřeně říká, že o volných asociacích četl v knize *Zohar*. V traktátu

⁵⁷ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 14.

⁵⁸ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 198.

⁵⁹ Nazvali ji tak, protože vycházeli z představy, že určité afekty vyvolaly chorobnou reaktivitu proto, že byly zadrženy. Bylo jim třeba jen poskytnout neškodnou příležitost k vybití – odreagování.

⁶⁰ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 200 - 201.

⁶¹ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 38.

⁶² ALBERTI, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*, s. 7.

Baraketh se setkáváme s technikou výkladu snů a s jejich alternativními významy. Kabalistická numerologie je využita jak ve snovém výkladu, tak i v technice porozumění chybným výkonům.⁶³

Erich Fromm ve své knize *Člověk a psychoanalýza* hovoří především o nových věcech, s nimiž Freud vystoupil. Fromm má na mysli zejména skutečnost, že předmětem psychoanalýzy je celá osobnost člověka a nikoli její určité aspekty, navíc vzájemně izolované. Na místo metody konvenční psychologie, která se musela omezit jen na zkoumání zrakových jevů, objevil Freud zcela novou metodu, která mu umožnila zkoumat osobnost jako celek. Tato metoda, tj. analýza volných asociací, snů a omylů je způsob zkoumání, který získává přístup k jevům, jež jsou jinak pozorování zcela nepřístupné. Současně tak bylo odhaleno mnoho emocionálních zkušeností, které nemohou být poznány ani introspekci, protože byly potlačeny a vyskytují se mimo dosah vědomí. V počátcích svých zkoumání se Freud zajímal především o neurotické symptomy. Čím více se však psychoanalýza ocitala v pokročilejším stádiu, tím více bylo zřejmé, že neurotický symptom se dá rozpoznat jen poznáním charakterové struktury. Místo symptomu se tedy hlavním předmětem teorie psychoanalýzy stal neurotický charakter.⁶⁴

Freud zjistil, že když nechá pacienty tzv. volně asociovat (nechá je bezmyšlenkovitě mluvit o čemkoli, co jim přijde na mysl), může si vytvořit poměrně jasný obrázek o jejich představách skrytých hluboko v mysli, které vysvětlují jejich symptomy.⁶⁵

Freud objevem volných asociací přispěl v dějinách chápání snu k jeho porozumění. Nejednalo se o objev v pravém slova smyslu, spíše šlo o novou aplikaci staršího nápadu, se kterým přišel jeden dánský

⁶³ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 20.

⁶⁴ FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*. 2. vyd. Praha: Aurora, 1997. s. 30.

⁶⁵ BOROSSA, J. *Témata psychoanalýzy I*. Praha: Portál, 2002. s. 123.

spisovatel v knize, jež byla jakýmsi návodem, jak rychle napsat román. Prý si stačí zapisovat všechny myšlenky a nápady, které nám vytanou na mysli. Tento návod Freud zužitkoval právě při výkladu snů.⁶⁶

Předchůdcem takovéto léčby mluvením byla v devatenáctém století „mravní“ léčba, kterou praktikovali lékaři. Po mnoho staletí předtím se léčilo mluvením v katolické církvi v rámci zpovědi. Podobné metody byly praktikovány již ve starověkém Řecku.⁶⁷

4.3 Vznik psychoanalýzy

Psychoanalýza vděčí za svůj vznik Sigmundu Freudovi, jenž s touto koncepcí přišel na samém konci devatenáctého století.

Tato věda se zabývá nevědomými procesy, které mají velký vliv na chování člověka. Předmětem jejího studia je zkoumání významu lidských představ, například představ fantazijních či halucinačních, ale i snových, které nás v této práci budou zajímat nejvíce.⁶⁸

Freud se snažil vybudovat psychoanalýzu jako přírodovědecký systém, snažil se podrobit její poznatky hierarchii vědeckého obrazu světa, jehož rozhodující instanci a pravou skutečnost Freud viděl v zákonitostech klasické fyziky a v mechanice.⁶⁹

Psychoanalýza pracuje metodou introspekce a kazuistiky, předmětem jejího zkoumání je oblast nevědomí. Psychoanalýza vychází z poznatku, že lidské chování je přísně determinováno nevědomými faktory, které vznikly ze zkušeností nabytých v raném dětství jedince.⁷⁰

⁶⁶ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 151 - 152.

⁶⁷ SCHWARTZ, J. *Dějiny psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2003. s. 18.

⁶⁸ FÜRST, M. *Psychologie*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 9.

⁶⁹ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 127.

⁷⁰ NAKONEČNÝ, M. *Průvodce dějinami psychologie*. Praha: SPN, 1995. s. 117.

Freudovým nejvýznamnějším učitelem byl fyziolog Ernst Brücke. Pod jeho vlivem se Freud seznámil se základy fyziologie.⁷¹

Rozhodujícím okamžikem v životě Sigmunda Freuda jako lékaře a vědce byla skutečnost, že na základě doporučení svého učitele Ernsta Brücka získal v polovině osmdesátých let devatenáctého století, jak jsme již zmínili výše, stipendium k významnému vědci a neurologovi té doby Jeanu-Martinu Charcotovi do Paříže. Charcot se tehdy jako první neurolog vědecky zabýval hysterií a na Freuda měl velký vliv.⁷²

Freud objevil, že nevědomí má velký vliv na lidskou psychiku, a při objasňování jeho působení zavedl na sklonku devatenáctého století termín psychoanalýza, jak jsme již popsali výše.⁷³

Psychoanalýza se považuje za potomka moderní vědy, nicméně se s ní neztotožňuje, zůstává především metodou, která pomáhá trpícím a nemocným lidem.⁷⁴

4.4 Oidipovský komplex

Oidipovský komplex tvoří jeden ze základních pilířů Freudova výkladu snů a potažmo celé jeho psychoanalytické teorie.⁷⁵ Nutno dodat, že oidipovský komplex Freud zformuloval na základě analýzy sebe samého.⁷⁶ Uvádí jej v díle *Totem a tabu* z roku 1912.⁷⁷ Oidipovský komplex Freud považuje za primární zdroj neurózy.⁷⁸

⁷¹ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 37.

⁷² METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 14.

⁷³ ALBERTI, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*, s. 8 - 11.

⁷⁴ Tamtéž, s. 53.

⁷⁵ AEPPLI, E. *Psychologie snu*. Praha: Sagittarius, 1995. s. 119.

⁷⁶ STORR, A. *Freud*. Praha: Argo, 1996. s. 30.

⁷⁷ Freud se o oidipovském komplexu zmínil poprvé ve svém dopise svému příteli Wilhelmu Fliessovi již roku 1897.

⁷⁸ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 44.

V člověku podle Freuda působí dvě protikladné tendence: na jedné straně touha po slasti (slast pro Freuda znamená téměř výlučně slast sexuální), na straně druhé princip reality.⁷⁹

Mladý chlapec (dívka) si přeje sexuálně vlastnit svou matku (svého otce), a protože mu v tom jeho otec (její matka) brání, přeje mu (jí) symbolicky smrt. Freud tuto teorii dovádí až k absurdním závěrům a domnívá se, že pro toto pojetí našel dokonce potvrzení, a sice v řecké báji o Oidipovi. Podle názvu báje označuje Freud tuto teorii termínem „oidipovský komplex“. Legenda o Oidipovi se Freudovi jevila jako základní podobenství vztahu mezi synem (či dcerou) a rodiči.⁸⁰ Aby dítě přežilo úzkosti oidipovského komplexu, vytěsňuje podle Freuda své oidipovské touhy do nevědomí. Vytěsnění tak představuje základní duševní mechanismus a hlavní způsob duševní ochrany před konfliktem.⁸¹

Freudovo zjištění, že určité obsahy mysli lze vytěsnit nebo odstranit z vědomí do nevědomí, aby se pak v zahalené podobě vracely zpět v podobě snů, symptomů, volných asociací, přeřeknutí či nesmyslných slov nebo vtipů a dalších nejrůznějších podob „psychopatologie každodenního života“, je základním kamenem Freudovy psychoanalytické teorie.⁸²

Freud si uvědomil význam traumatických zážitků z dětství, které později u dospělého vytvářejí neurotické symptomy.⁸³

K problematice oidipovského komplexu se ještě vrátíme, a to v souvislosti s literární tvorbou spisovatele Thomase Manna.

⁷⁹ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 117.

⁸⁰ Tamtéž, s. 118 – 119.

⁸¹ HUNT, M. *Dějiny psychologie*, s. 182.

⁸² MOLLON, P. *Freud a syndrom falešné paměti*. Praha: TRITON, 2000. s. 72.

⁸³ SLIPP, S. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: TRITON, 2007. s. 178.

5 SEN

5.1 Sen v lidovém povědomí a v mýtu

Lidé se odjakživa snažili najít vysvětlení pro jevy, kterým nerozuměli. K těmto jevům patřily zejména sny.⁸⁴ Zájem o sny má tak velmi starou historii. Sny člověka fascinovaly a ve všech dobách zaměstnávaly jeho mysl. Jejich nesrozumitelnost byla nanejvýš pozoruhodná.⁸⁵

V předvědeckých dobách byl sen považován za projev vyšších mocností (ať už se jednalo o projev přátelský – projev božské síly – či projev nepřátelský – projev síly démonické).⁸⁶ Lidé odjakživa žili v přesvědčení, že sen má nějaký smysl⁸⁷, který souvisí s předpovídáním budoucnosti a který lze pomocí určitého klíče dešifrovat.⁸⁸ Snům přikládali moc i prorocký význam.

Až do současných dnů nevymizela tradice snářů a tendence věřit, že sny mohou odkazovat na budoucnost. Přesvědčení, že sen je jakýmsi průnikem do jiné reality, do jiné dimenze, a že může přinést poznatky bdělé zkušenosti nedostupné, nabývá významného postavení zejména v mýtu a v náboženství. Lidové povědomí i mytologie přisuzují snu poznávací hodnotu. Zastávají názor, že sen není pouhým chaotickým projevem duševní činnosti narušené spánkem. Některým snům je přisuzována schopnost vidět do budoucna, jiným naopak do dávné minulosti. V mýtu a náboženství je sen považován za zprostředkovatele styku s nadpřirozeným světem, který může touto cestou poskytnout

⁸⁴ ALBERTIOVÁ, CH., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*, s. 44.

⁸⁵ ADLER, A. *Člověk jaký jest*. Praha: Orbis, 1935. s. 46.

⁸⁶ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 609.

⁸⁷ Tento smysl však lidé hledali v jiném směru nežli později psychoanalýza – jednalo se o oblast magie.

⁸⁸ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 612.

zjevení i jasnovidná sdělení. Připisuje mu nadpřirozenou možnost poznání.⁸⁹

Přírodní národy zastávaly názor, že sny jsou komunikačním prostředkem s kosmickými silami a představují individuální zkušenost se světem mýtů. Mohou přemostit propast mezi známým a neznámým. V průběhu vývoje starořecké filozofie došlo ke vzniku kritického myšlení, pozvolna krystalizovala věda a rozšiřoval se úhel chápání. Teprve v devatenáctém století se rozvinul názor, že sny jsou psychologickým, subjektivním souborem obrazů se zlomky bdělých myšlenek a zástupností různých symbolů. Sen byl předtím chápán jako specifická forma zkušenosti, a sice zkušenosti obrazné. Snáře byly koncipovány jako lexikony definitivních významů nejčastějších snových obrazů. V žádném případě však nebraly v úvahu vlastnosti snícího ani jeho individuální historii.⁹⁰

V dnešní době jsou sny ignorovány, jejich význam je snižován, avšak ve starověku byly vysoce ceněny. Sny byly důležitou cestou, kudy duše dostávala vedení z duchovního světa. Víra ve sny umožňovala lidem ve starověku spojení se zdrojem duchovního života. Bylo to svědectví o skutečnosti duchovního světa. Moderní člověk však uvízl v racionalistickém materialismu, čímž toto spojení ztratil. Sny mu připadají nesmyslné a nelogické, proto je opomíjí. Smysl má pouze to, co je logické a racionální, skutečné jsou jen ty věci, které můžeme vidět, slyšet, sáhnout si na ně, atd. Avšak podle Freuda jsou sny smysluplné. Jsou skutečné, ačkoliv je nelze vnímat žádným z tělesných smyslů. Freud tímto

⁸⁹ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 185 – 193.

⁹⁰ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 128 – 130.

zahájil epochu, ve které se sen navrátil jako předmět hodný studia a výzkumu.⁹¹

5.2 Sigmund Freud objevuje význam snu pro psychologii

V devatenáctém století došlo k zásadnímu obratu v historii poznávání snů. Sen byl rehabilitován jako psychická aktivita a byly načrtnuty hlavní směry jeho pochopení a výkladu.⁹²

Sigmund Freud věděl od svého staršího kolegy Josefa Breuera, že rozluštění chorobných symptomů je úzce spjato s jejich zmizením. V průběhu spolupráce s Breuerem se dostal až k výkladu snů, když při léčbě nechal své pacienty volně asociovat a u některých zpozoroval, že to, co mu vyprávějí, jsou jejich vlastní sny. Freud si takto uvědomil, že sen je možné zařadit do řetězce psychických procesů a že je také možné jej považovat za určitý druh symptomů. Když pacient leží v klidu na pohovce a volně asociuje, proniká k vědomí mnoho představ, nápadů i myšlenek. Pomocí tohoto materiálu je podle Freuda možné provést výklad patologických představ i snových útvarů.⁹³

Tímto způsobem vznikla základna, na které se utvářela psychologie snu dvacátého století. Hlavní díla o snech napsaná ve dvacátém století jen rozpracovávají hodnotné poznatky století minulého.⁹⁴

5.2.1 Sen jako zvláštní psychologický útvar

Sigmund Freud předpokládal, že sen je výsledkem duševní činnosti snícího. Jako prostředky svého vyjádření používá sen především vizuální

⁹¹ SANFORD, J. A. *Sny a uzdravení. Stručný úvod do výkladu snů*. 2. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. s. 13 -15.

⁹² ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 149 – 150.

⁹³ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 119 -120.

⁹⁴ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 149 – 150.

obrazy. Mimo to pracuje sen také se sluchovými, čichovými, chuťovými i hmatovými vjemy. Sen nahrazuje myšlenky halucinacemi, z obrazů vytváří určité situace, které znázorňuje tak, jako by byly přítomné a reálné. Snící proto sní svůj sen v přesvědčení, že vše skutečně prožívá.⁹⁵

Jelikož znalosti snu jsme, jak říká Freud, získali prostřednictvím našeho vědomí, nelze pochybovat o tom, že i během spánku a snění zůstává vědomá složka lidské psychiky do jisté míry zachována.⁹⁶

Sen má podle Freuda mimo jiné „diagnostickou“ schopnost, neboť počínající tělesné nemoci jsou pociťovány dříve ve spánku během snění než za bdění, neboť ve snu jsou všechny aktuální tělesné pocity zvýrazněny a zintenzivněny. Sen je i projekcí - pochody uvnitř těla snícího vystupují navenek právě prostřednictvím snu.⁹⁷

5.2.2 Sen jako řeč symbolů

Za objevitele snové symboliky je považován filozof K. A. Scherner (snová symbolizace je považována za jeho největší přínos pro studium snů⁹⁸), jehož poznatky Freudova psychoanalýza potvrdila. Snová symbolika je aplikována pouze na určité prvky latentního obsahu snu. Sen jako celek se nevyjadřuje pouze symbolicky. Pojem *symbol* chápeme jako náhradu jednoho snového prvku jiným. Věcí, které jsou obvykle znázorňovány pomocí symbolů, není příliš velké množství. Jedná se zpravidla o lidské tělo jako takové, rodiče, děti, sourozence, akt narození či smrti a nahotu, jež je ve snech nahrazena uniformou či oděvem obecně. Většina snových symbolů má podle Freuda sexuální povahu.⁹⁹

⁹⁵ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 66 - 68.

⁹⁶ Tamtéž, s. 75.

⁹⁷ FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2002. s. 352.

⁹⁸ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 148.

⁹⁹ FREUD, S. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1994. S. 144 – 146.

Se snovou symbolikou se Freud setkal teprve pod vlivem prací rakouského psychologa a psychoanalytika Wilhelma Stekela¹⁰⁰, které studoval. Stekel přišel s velkou řadou snových symbolů, nicméně způsob, jakým k nim dospíval, byl založen výhradně na intuici, tudíž celá tato Stekelova práce pozbývala jakékoli hodnověrnosti. Freuda však ovlivnila a přispěla tak k rozvinutí poznatků v oblasti snové symboliky.¹⁰¹

Je otázkou, proč sen s touto symbolikou pracuje. Podle Freuda jsou symboly pro sen více než důležité k tomu, aby latentní snový obsah znázornily v poněkud zahalené podobě. Obtíže při práci se symboly začínají během snové analýzy, tedy ve chvíli, kdy je potřeba se rozhodnout, zda určitý snový prvek budeme chápat jako symbol (vyložíme jej tedy symbolicky), nebo jej vyložíme v jeho základním (původním) významu. Dalším problémem je skutečnost, že každý symbol je mnohoznačný. Freud se však této překážce ve většině případů poměrně snadno vyhnul. Poukazoval totiž na to, že všechny předměty mající podlouhlý tvar (například hůl, kmen stromu, deštník, hora, skála, dámský klobouk či kravata ve snech mužů), stroje a přístroje, vzducholodě, číslo „3“, klíč, houba, plamen a všechny ostré zbraně (například nože, dýky, kopí) jsou symboly zastupující ve snu mužský pohlavní orgán. Naproti tomu všechny předměty, do kterých můžeme něco vložit, schovat či uklidit (například krabice, schránky různého druhu, skříně, kamna, jeskyně a nejrůznější nádoby), krajina, zahrada, živočichové (hlemýžď, škeble), podkova, kostel či kaplička představují ženské pohlavní ústrojí.¹⁰² Ňadra jsou symbolizována ovocem (jablka, broskve) a plody obecně. Květy a květiny symbolizují panenství. Za obecně ženské symboly považoval Freud bílé prádlo, plátno, botu či pantofel, město, hrad, zámek, pevnost,

¹⁰⁰ Tento muž byl jedním z prvních spolupracovníků Sigmunda Freuda.

¹⁰¹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 356.

¹⁰² Tamtéž, s. 358 - 359.

dřevo, ohniště nebo krb.¹⁰³ Předměty, po kterých lze stoupat či sestupovat (schody, žebřík), stoupaní či sestup samotný, akt přejetí (například automobilem), všechny rytmické úkony (například tanec a jízda na koni), řemeslné práce, ohrožování zbraněmi či sladkosti znamenají ve Freudově výkladu pohlavní styk. Hladké zdi a fasády domů označují vzpřímené lidské tělo.¹⁰⁴ Stůl a lože, jak známo, představují manželství.

Freud si při analýzách snů svých pacientů všiml toho, že je často ve snech za lože dosazován stůl a komplex sexuálních představ jako takových je převeden na komplex spojený s jídlem. Lysost, stříhání vlasů, vypadnutí nebo vytrhnutí zubu, obřízka či stětí hlavy na popravišti jsou podle Freuda symboly zastupující kastraci,¹⁰⁵ vrhnutí se do vody nebo naopak vystupování z ní představuje akt narození.¹⁰⁶

Okna, vchody a východy symbolizují tělesné otvory všeobecně. Existují však i takové symbolické prvky, které nezastupují jedno určité pohlaví, nýbrž mohou zastupovat jak mužské, tak i ženské prvky. Jedná se například o les a křoví (zastupují genitální ochlupení), klenoty či poklad (jedná se o milovanou osobu), malé dítě (pohlavní ústrojí obecně) a divoká zvířata (smyslní či vzrušení lidé, plní pudů a vášní).¹⁰⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že Sigmund Freud vypracoval snovou symboliku, kterou chápal v sexuálním smyslu.¹⁰⁸ Podle Freuda se ve snu užívá symbolů téměř výlučně k vyjádření sexuálních objektů a vztahů.¹⁰⁹ Většina snů dospělých jedinců se podle Freuda zabývá sexuálním

¹⁰³ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1991. s. 116 – 121.

¹⁰⁴ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 360.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 361 - 363.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 402.

¹⁰⁷ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 116 – 117.

¹⁰⁸ TYL, J. *Jak rozumět snům (Hovory o snech, Hovory se sny)*. Brno: Jota, 2001. s. 59.

¹⁰⁹ FREUD, S. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, S. 146.

materiálem a vyjadřuje jejich erotická přání.¹¹⁰ Toto přeceňování významu sexuality v životě jedince mu bylo nejednou ostře vytýkáno.

Snová symbolika může podle Freuda výklad snů zlehčit (symbol je zástupcem určité konkrétní věci či stavu), ale i ztížit (výše zmíněná mnohoznačnost symbolů). Pochopení jednotlivých snových symbolů ztěžuje i neurotické onemocnění pacienta.¹¹¹ Nicméně podle Freuda nelze provést analýzu snu, aniž bychom se snovou symbolikou zabývali. Práci se symboly Freud považuje za doplňkový, avšak ne zcela nedůležitý prostředek snového výkladu.¹¹²

Lupiči, noční zloději a různé přízraky, které člověka ve snu děsí, mají svůj původ v raných dětských vzpomínkách. Jsou to lidé, kteří dotyčného člověka jako dítě v noci budili, aby si sedl na nočník a nepomočoval se v posteli. Podle Freuda je lupičem (na základě jeho případů z praxe) vždy otec; matka a ženské postavy obecně (například chůva) jsou spíše strašidly.¹¹³

Symbolický vztah není nijak omezen hranicemi, které platí pro přirozený jazyk. Snící disponuje symbolickým vyjadřovacím způsobem, který v bdělém stavu nezná a ani poznat nedokáže. Tato znalost je tedy nevědomá.¹¹⁴

Sigmund Freud považoval snový symbol za kompromis mezi dvěma protikladnými silami, a sice pudovým impulsem a snovou cenzurou.¹¹⁵

¹¹⁰ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 398.

¹¹¹ FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*, s. 31.

¹¹² Tamtéž, s. 365.

¹¹³ Tamtéž, s. 406.

¹¹⁴ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 121 - 122.

¹¹⁵ PLHÁKOVÁ, A. Vídeňský kongres o snech – červenec 1999. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. s. 91.

Symbolika společně s touto cenzurou, o které pohovoříme později, patří mezi faktory snové deformace.¹¹⁶

6 SNY A JEJICH VÝKLAD JAKO PROSTŘEDEK K LÉČBĚ NEURÓZ

6.1 Teorie o snu a funkce snu

Podle Sigmunda Freuda existují v zásadě tři teorie o snu, které se navzájem liší svým základním předpokladem o druhu a míře psychické činnosti během snění. První z nich předpokládá, že ve snu pokračuje úplná psychická činnost bdělého stavu. Duše tedy nespí. Tato teorie však neodpovídá na to, co je funkcí snu a proč vlastně člověk sní. Druhá - vládnoucí - teorie snu vychází z předpokladu, že ve snu dochází naopak k redukci psychické činnosti, neboť duše se vnějšímu světu uzavírá. Tato teorie považuje sen za jakýsi „tělesný“ pochod. (Sen by podle ní vůbec nevznikl, kdyby „*vnější a vnitřní podněty spjaté s počitky duši neustále neprobouzely*“¹¹⁷) Třetí teorie přisuzuje duši, která sní, tendenci provádět zvláštní psychické výkony, kterých v bdělém stavu prakticky není schopna.¹¹⁸

Představili jsme si jednotlivé teorie o snu a názory na něj a nyní se zaměříme na to, jaké funkce sen zastává.

Sigmund Freud přisuzoval snu v zásadě dvě funkce. Sen jednak plní určité přání snícího (Freud uvažoval, zda je tato funkce obecným rysem každého snu), jednak je i ochráncem ničím nerušeného spánku.

¹¹⁶ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 125.

¹¹⁷ JURK, J. Dvě příborská období Sigmunda Freuda. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. s. 93 – 96.

¹¹⁸ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 92 - 98.

Sen má podle Freuda určitý smysl, avšak ne u každého snu je tento smysl stejný. Freud předpokládá, že sen je vytvořen složitou psychickou činností snícího. Nejjednodušší formy snu se vyskytují především u dětí, neboť jejich duševní výkony nejsou zdaleka tak složité, jako je tomu u dospělých jedinců. Dětské sny nejsou většinou ničím jiným než pouhým splněním přání.¹¹⁹

Funkcí snu plnit přání se budeme ještě zabývat, nicméně již teď můžeme říci, že hypotéza o tom, že sen je splněním přání, stála na počátku všech úvah o tom, že sen je analogií neurotických příznaků, ačkoliv není příznakem nemoci.¹²⁰

Tvrzení, že všechny sny představují splnění přání, považoval Freud za nejdiskutabilnější bod celé své teorie snů.¹²¹

6.2 Předpoklady a technika výkladu snů

Základním Freudovým dílem zabývajícím se sny a jejich výkladem je *Výklad snů*, který byl vydán v roce 1900. Tímto svým časovým zařazením symbolicky předznamenává, že dochází nejen ke změně století, ale i k radikální změně v oblasti náhledu odborných kruhů na fenomén snu. Psychologie pokládala dlouhou dobu sny za jevy hodné ignorace a jejich studium za druhořadé, ne-li bezcenné. Sny objasňovala sníženou nebo porušenou duševní činností. Jen málokdo souhlasil s názorem, že sen by mohl být něčím víc než pouhou reakcí na nedostatečné tělesné či fyziologické podněty, sluchové či tepelné vjemy nebo změny polohy snícího. I takové hlasy se však ozývaly, ačkoliv jejich

¹¹⁹ FREUD, S. *Die Traumdeutung*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1994. S. 141 - 146.

¹²⁰ METTE, A. *Sigmund Freud*, s. 27.

¹²¹ HILLMAN, J. *Sny a podsvětí*, s. 107.

význam a vliv před vznikem psychoanalýzy nikdy nedosáhl velkých rozměrů.¹²²

Teprve Freud využil zkušeností některých tehdejších psychiatrů a začal znovu ve snu spatřovat pomoc pro svoji lékařskou praxi, i když výsledky jeho práce v tomto ohledu vyústily nakonec v příliš jednostranné a dogmatické pojetí, jež mu bylo mnohdy vytýkáno.¹²³

Freud ve své knize *Výklad snů* publikoval psychologickou teorii snů, podle níž základní energií v člověku je sexuální libido toužící po uspokojení. Brání mu však Nadjá (Superego). Výsledkem je vznik napětí, přičemž energie pudů hledá uspokojení a represivní mechanismy se jí snaží potlačit. A právě tento stav zrcadlí sny, které primárně vyjadřují zakázaná přání pudových energií v člověku. Tato přání se neobjevují ve snech přímo, nýbrž jsou zahalena. Podle Freuda tak mají sny skrytý a zjevný obsah. Zjevným obsahem označuje to, o čem sen pojednává zdánlivě, zatímco skrytý obsah je tím, čím je sen doopravdy. K pochopení smyslu snu je podle Freuda nutné jít za zjevný obsah až k obsahu za ním skrytému.¹²⁴

Výzkum a praxe Sigmunda Freuda vedly ke znovuobjevení významu snu pro psychický život jedince. Sen a jeho výklad pojal Freud zcela novým způsobem. Při léčení svých neurotických pacientů dospěl k názoru, že sen hraje v životě těchto lidí zvláštní úlohu, projevuje se zde totiž podstatná funkce jejich psychického života. Po téměř jednom století, kdy lékaři a filozofové považovali sen za jev podřadný a jeho studium za naprosto bezvýznamné, dospěl Freud k názoru, že je z velké části vyvolán zážitky psychické povahy. Freud se věnoval objasnění vztahu

¹²² ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 232.

¹²³ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 115.

¹²⁴ SANFORD, J. A. *Sny a uzdravení. Stručný úvod do výkladu snů*, s. 16 - 17.

mezi snem a individuálním lidským životem, zejména u patologických případů, a analýze snu jako psychického fenoménu.¹²⁵

Pomocí snové analýzy zkoumal Freud nevědomí. Sny považoval za zastřený projev potlačené (především sexuální) touhy. Zjistil, že nejúčinnější cestou k poznání nevědomí je sen a zajímal se o různá přeráznutí a drobné omyly, které považoval za projev nevědomé stránky našeho psychického života.¹²⁶ Výklad snu završil tím, že sdělení, jež nám sen zprostředkoval z nevědomí, převedl do přirozeného jazyka našeho vědomí.¹²⁷

První zmínku o technice snového výkladu lze najít ve Freudově práci *Studie o hysterii* z roku 1895, ve které nastiňuje podobu psychotherapeutické procedury, jež vychází z objevu Josefa Breuera.¹²⁸

Sen k nám podle Freuda hovoří symbolickou řečí. Sen podle něj úzce souvisí s nejrůznějšími myšlenkami a přáními, které jsou pro daného jedince nepřijatelné, a tudíž je vytěsňuje do nevědomí¹²⁹. Tyto vytěsňené myšlenky a přání se poté mohou vracet v symbolické podobě. Freud vyšel z předpokladu, že sen lze vyložit, tedy že sen má nějaký skrytý smysl a ten je možné nalézt. Tato teorie je prvním známým moderním pokusem o vysvětlení obsahu snů bez odkazu na nadpřirozené síly.¹³⁰ Tímto svým přesvědčením se však Freud dostal do rozporu se všemi dosud zveřejněnými teoriemi snu, až na teorii Schernerovu, která říká, že vyložíme-li sen, stanovíme tím jeho smysl.¹³¹

¹²⁵ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 116.

¹²⁶ ALBERTI, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*, s. 12 - 13.

¹²⁷ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 168.

¹²⁸ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 77.

¹²⁹ Ve *Výkladu snů* hovoří Freud o své teorii nevědomí jako o základně našeho duševního života.

¹³⁰ TYL, J. *Jak rozumět snům*, s. 54 - 55.

¹³¹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 115.

V zásadě existují dvě varianty, jak k výkladu snů metodologicky přistupovat. První z nich považuje snový obsah za celek a snaží se jej nahradit obsahem analogickým. V tomto případě hovoříme o symbolickém výkladu snů. Druhá metoda pracuje se „šiframi“, tedy tak, že každý snový prvek jednotlivě překládá podle určitého předem stanoveného klíče v jiný znak. Tuto metodu v praktické podobě představují snáře. Sigmund Freud nebyl zdaleka prvním, kdo se pokusil o výklad snů. Ačkoliv na přelomu devatenáctého a dvacátého století svými názory na sen šokoval tehdejší odbornou veřejnost a jen málokdo mu byl v tomto ohledu nakloněn (snad jen Carl Stumpf¹³², jenž se stejně jako Freud snažil prokázat, že sen má smysl a je vyložitelný, svůj výklad však prováděl na základě symboliky, tedy bez záruky, že tento postup je obecně platný), existovali v dobách dávno minulých lidé, kteří se snažili o totéž. Jako příklad uveďme Artemidora z Daldis, jenž žil ve druhém století našeho letopočtu. Tento muž provedl v rámci tehdejšího řeckořímského světa nejúplnější zpracování výkladu snů. Základním principem výkladu se pro něj stal princip asociace. O tomto principu jsme již v souvislosti se Sigmundem Freudem hovořili. Artemidoros z Daldis kladl důraz na obsah snu a na osobnost snícího včetně všech okolností v jeho životě. Artemidorův výklad se zaměřoval na sen jako na soubor částí, přičemž každá tato část byla samostatně vykládána. Do jisté míry se Freud o mnoho staletí později k výše popsaným praktikám vrátil, nicméně samotnou výkladovou práci vyžadoval přímo od osoby snícího. Aktivitu tak přesunul na snícího a sám sebe stavěl do pozice posluchače. Pro vědecké zpracování této problematiky jsou však obě výše popsané metody neupotřebitelné – symbolická metoda nedisponuje obecně platnou formulací a metoda „šifrovací“ zcela postrádá jakoukoli záruku spolehlivosti. Freud došel v tomto ohledu ke zcela jednoznačnému

¹³² Německý filozof a psycholog, jenž mimo jiné působil na univerzitách ve Würzburgu, Praze, Mnichově a Berlíně. Žil v letech 1848 – 1936.

závěru, a sice, že sen jako takový je nadán určitým významem a vědecká metoda jeho výkladu je proveditelná. V rámci procesu volných asociací se postupně začnou u pacienta vynořovat nechtěné představy, které vyvolávají odpor, jenž se jim snaží v průniku do vědomí zabránit. Snahou Sigmunda Freuda je tyto nechtěné představy přeměnit v představy chtěné, tedy pustit je do vědomí.¹³³

Již výše jsme uvedli, že předmětem Freudova zájmu byla vždy pouze část snového obsahu, kladl důraz na detail a nikoliv na sen jako celek. Jeho metoda snového výkladu se tak svým způsobem podobala metodě „šifrovací“.¹³⁴

Sigmund Freud - narozdíl od mnoha svých současníků - vyšel z předpokladu, že sen není jevem tělesným, nýbrž duševním. Freud tak považoval sen za výtvar snící osoby, za jakýsi projev lidské psychiky. Tento projev mu však byl nesrozumitelný, a tudíž se snícího ptal, co jeho sen znamená. V této fázi však vznikl problém, neboť bylo velice nepravděpodobné, že by Freud dostal na tuto otázku přímou odpověď. Téměř vždy se děl pravý opak - snící tvrdil, že o svém snu neví naprosto nic. Podle Freuda však existuje určitá pravděpodobnost, že snící přece jen o svém snu cosi ví. Toto vědění je však ukryto hluboko v nevědomí – odtud vychází pocit snícího, že opravdu nic neví.¹³⁵

Úkolem, který si Freud vytýčil, bylo umožnit snícímu, aby své vědění o tom, co jeho sen znamená, mohl přesunout z nevědomí do vědomí. Když snící vypověděl určité informace o svém snu, Freud následně rozdělil tento obraz o snu, kterého se mu díky této výpovědi snícího dostalo, do snových prvků, které postupně a jednotlivě podrobil zkoumání. Slova, nápady, myšlenky a představy vztahující se ke snu,

¹³³ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 115 - 121.

¹³⁴ Tamtéž, s. 122.

¹³⁵ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 75 - 76.

které snícímu samy o sobě vytanuly na mysli, byly podle Freuda určitým způsobem determinovány myšlenkovou souvislostí, které si však snící není vědom. Snový prvek nahradil něco jiného, co je pro nás neznámé a co máme zpětně pomocí výkladu snu zjistit.¹³⁶

Freud se sny a jejich výkladem zabýval s tím, že rozřeší-li sen, provede tak přípravnou fázi pro rozluštění problémů v rámci psychologie neuróz. Ve své knize *Výklad snů* (je považována za mezník ve vývoji názorů na sny) uvádí jeden z mnoha svých snů, na kterém ilustruje, jakým směrem se jeho výklad ubírá.¹³⁷ O tomto snu hovoří jako o *snu ze 23. na 24. července 1895*, někdy též jako o *snu o Irmině injekci*.¹³⁸

Při snové analýze lze podle Freuda použít následující výkladové postupy:¹³⁹

1. postupovat chronologicky a snícího nechat povědět to, co jej k jednotlivým snovým prvkům napadne,
2. začít výrazným snovým prvkem,
3. položit snícímu otázku, jaké události předešlého dne se v jeho asociacích váží ke snu, nebo
4. ponechat na rozhodnutí snícího, jakými nápady ke snu chce analýzu zahájit.

Každá výkladová práce má dvě části – překlad snu do srozumitelného jazyka bdělého života a poté jeho zvážení či vyhodnocení. Sen navazuje na náš denní život a zpracovává jeho podněty. Z toho vyplývá, že zjevný obsah snu je navenek ovlivňován analytickou léčbou (např. tím, že se pacientovi zdá o věcech, o nichž hovoří s lékařem). Freud říká, že „*v rámci analýzy se v návaznosti na sny odkryje daleko*

¹³⁶ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 78 – 82.

¹³⁷ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 122 - 124.

¹³⁸ Celý sen, jak jej Freud uvádí ve své knize *Výklad snů*, je uveden v první příloze.

¹³⁹ FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. s. 239.

větší část vytěsněného než za pomoci jiných metod.¹⁴⁰ Freud došel k závěru, že sny při traumatické neuróze a trestající sny představují výjimku z funkce snů plnit přání. V případě trestajících snů podle něj dochází k tomu, že „do navenek zjevného obsahu snu nevstupuje vlastně nic z myšlenek ve snu skrytě přítomných, nýbrž že na jejich místo nastupuje něco zcela jiného, co musíme popsat jako reakci proti myšlence ve snu obsažené, jako její odmítnutí a úplný odpor vůči ní”.¹⁴¹ „Takového zakročení proti snu se můžeme nadít pouze od kritické instance Já a můžeme tudíž předpokládat, že tato instance, podníčená nevědomým splněním přání, dočasně obnovila svou činnost i během spánku.”¹⁴²

6.3 Materiál snu a jeho zdroje

V této kapitole sledujeme takové prvky, podněty a myšlenky, které daly impuls k tomu, aby vznikl sen. V ohnisku našeho zájmu jsou tedy snové zdroje a materiál, pomocí kterého sen vzniká a díky kterému je následně formován. Sigmund Freud ve své knize *Výklad snů* rozdělil tyto prvky do čtyř skupin, a sice na recentní prvky, infantilní materiál, somatické zdroje a typické sny. Podívejme se nyní na jednotlivé prvky podrobněji.

6.3.1 Recentní prvky

Sigmund Freud, vycházející ze svých zkušeností, říká, že každý sen je jakýmsi pokračováním zážitků ze dne, který snu předcházel, a tudíž je při snové analýze nutné nejprve pátrat po podnětu, který sen vyvolal. Recentní podnět je podle Freuda takový podnět, ze kterého vzešla vzpomínka na starší dojem z bdělého života. Freud dokázal, že mezi

¹⁴⁰ FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*, s. 246.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 247.

¹⁴² Tamtéž, s. 247.

dojmem z bdělého života a jeho návratem ve snu existuje pravidelný interval.¹⁴³

Podle Freuda podávají sny obvykle pouze útržky záznamů a smíšené detaily z různých zkušeností, a to takovým způsobem, který se neřídí skutečností. Toto představuje základ, který odhaluje Freudovo sledování snů.¹⁴⁴

Sigmund Freud nikdy nesouhlasil s tvrzením, že ve snu nepokračuje duševní život bdělého stavu. Podle Freuda to, co upoutalo naši pozornost ve dne, ovládá naše myšlenky i ve snu. Podle něj tedy sníme v zásadě pouze o tom, co naši mysl během dne nějakým způsobem více zaměstnalo, co upoutalo naši pozornost.¹⁴⁵ Je velice důležité dávat sen neustále do souvislosti s včerejším i předvčerejším dním, abychom zjistili, jak se v něm toto dění odráží.¹⁴⁶

Od analýzy snů Freud očekával, že odhalí skutečný snový zdroj pocházející z bdělého života snícího. Ve výkladu snů podle něj zůstává vždy zachována podmínka, že alespoň jedna část obsahu snu opakuje nějaký recentní prvek ze dne, který snu bezprostředně předcházel - hovoří o tzv. denních zbytcích.¹⁴⁷

Denní zbytky mohou představovat nesplněná přání, nevyřízené úkoly, obavy, předsevzetí, úvahy, varování, pokusy o přizpůsobení se změnám, atd. Tyto denní zbytky nejsou snem, neboť jim chybí to, čím je sen formován. Denní zbytky nejsou samy o sobě schopny sen vytvořit, jsou jen psychickým materiálem snové práce. Tím podstatným faktorem při formování snu je nevědomé přání, mající svůj původ zpravidla

¹⁴³ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 185 - 186.

¹⁴⁴ MOLLON, P. *Freud a syndrom falešné paměti*, s. 64.

¹⁴⁵ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 193.

¹⁴⁶ FUKS, P. *Sny*. Brno: KMa, 2007. s. 21.

¹⁴⁷ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 196 - 201.

v období raného dětství jedince, které je nyní vytěsněno a které se může projevit v somatickém či psychickém materiálu snu, tedy například také ve výše zmíněných zbytcích z předešlého dne. Vyplněním tohoto nevědomého, vytěsněného přání je právě sen.¹⁴⁸ Toto přání „snové práci dodává její zvláštní charakter jakožto nevědomého zpracování předvědomého materiálu“.¹⁴⁹

Prostřednictvím snové analýzy Freud dokazuje, že zbytky z předešlého dne, pakliže se mají stát tvůrci snu, musí být posilovány ze zdrojů nevědomých pudových hnutí.¹⁵⁰

Podle Freuda se sen vůbec nezabývá maličkostmi, ani jej nepovažuje za nevinný.¹⁵¹ Toto však neplatí v případě dětských snů, neboť sny dětí odrážejí psychickou úroveň rozvíjejícího se organismu. V nezastřené podobě často splňují přání.¹⁵²

6.3.2 Infantilní materiál

Ve snu mohou být obsaženy dojmy z velmi raného dětství, jež si člověk v bdělém stavu zdánlivě nevybavuje. Přání, jež sen vyvolalo, pochází tedy s největší pravděpodobností z raného dětství snícího. Ve snu tak člověk „žije dál jako dítě se svými pohnutkami“.¹⁵³ Ačkoliv ono přání pochází ze současnosti, je mnohdy silně umocňováno uloženými vzpomínkami z dětství. Nevybavující se dětské dojmy pocházejí často z prvních třech let života. S takovými příklady se Freud sešel mnohokrát, avšak neodvážil se z nich vyvodit obecně platné závěry pro fenomén snu, jelikož se ve většině případů jednalo o neurotické či hysterické pacienty.

¹⁴⁸ FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*, s. 30 – 31.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 353.

¹⁵¹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 199 - 201.

¹⁵² ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 114.

¹⁵³ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 209.

Snové zdroje Freud rozdělil na recentní podněty a na zdánlivě zapomenuté zážitky z raného dětství.¹⁵⁴

„*Dětská přání v dospělosti jsou nezničitelná*“¹⁵⁵, řekl Sigmund Freud. Sice zdůrazňoval úlohu dětských, v bdělém stavu často zapomenutých zážitků ve snech, ale na druhé straně při snovém rozboru věnoval stejnou pozornost i současnému stavu snícího, tedy denním zbytkům.¹⁵⁶

O myšlenkách, které ve snu zasahují až do období raného dětství, Freud uvažuje, zda jsou důležitou podmínkou pro to, aby člověk mohl snít. Tato hypotéza je však podle Freuda jen stěží dokazatelná.¹⁵⁷

Freud bedlivě zkoumal úlohu dětských zážitků ve snech. Snažil se ukázat, jak při rozborech snů vždy dospějeme k nějaké scéně z dětství.¹⁵⁸

Freud se prostřednictvím analýzy snů snažil nahlédnout hluboko do nitra svých pacientů. Sen může být podle něj velmi často víceznačný – je v něm tedy spojeno dohromady splnění několika přání najednou, která se vzájemně na sebe vrství. Takto sen charakterizoval. V základu však podle něj vždy nalézáme ono splnění nějakého přání, které pochází z období nejranějšího dětství. Zda se víceznačnost snu vyskytuje pravidelně, Freud nevěděl. Vzájemné převrstvování významů snu však bylo jedním z ústředních problémů Freudovy snové analýzy.¹⁵⁹

¹⁵⁴ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 207 - 221.

¹⁵⁵ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 108.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 109.

¹⁵⁷ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 234.

¹⁵⁸ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 111.

¹⁵⁹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 235.

6.3.3 Somatické zdroje snu¹⁶⁰

Freud rozlišoval tři druhy somatických zdrojů snu – vnější smyslové podněty vycházející z vnějších předmětů (například když snícimu svítí světlo do očí, slyší hluk, cítí pach, prochladne, změni polohu, čímž vyvolá tlak či pocit doteku, popř. když snícího štípne hmyz¹⁶¹), stavy vnitřního podráždění smyslových orgánů, které mají základ pouze subjektivní (během spánku plní úlohu vyvolavatelů snu¹⁶²), a tělové podněty vznikající uvnitř našeho těla. (Téměř všechny vnitřní orgány se pro snícího ve stavech podráždění stávají zdrojem trýznivých pocitů. U řady osob působí patrně výrazné poruchy vnitřních orgánů jako podněcovatelé snu. Všeobecně se poukazuje na častý výskyt úzkostných snů u nemocných s chorobami plic či srdce. Vycházíme z předpokladu, že orgány nemusí onemocnět, aby mohly do duše spícího vysílat určité podněty, které se nějakým způsobem proměňují ve snové obrazy.¹⁶³) Význam objektivních podráždění smyslových orgánů byl prokázán pozorováním i prostřednictvím experimentu. Vysvětlení našich snových obrazů a snových představ vnitřním tělovým podnětem sice nelze v celé šíři prokázat, lze se však opřít o známý vliv, který má na obsah snů stav podráždění zažívacích, močových a sexuálních orgánů. Somatickými zdroji snu by tudíž byly tělové podněty a nervová podráždění.

Freud byl toho názoru, že vnější podněty člověka k snění nijak nenutí, i když se tyto podněty, jakmile člověk sní, ve snovém obsahu objevují. Na podnět vycházející z pokožky nebo vyvolaný tlakem může snící reagovat různými způsoby. Snící tento podnět může bez povšimnutí ve spánku přejít (častým příkladem je přeželelá končetina), nebo tento

¹⁶⁰ Hlavním zdrojem pro tuto podkapitolu byla kniha FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 236 – 252.

¹⁶¹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 44.

¹⁶² Tamtéž, s. 51.

¹⁶³ Tamtéž, s. 53 – 55.

podnět pocítit (příkladem jsou bolestivé podněty), nebo se vzbudit, čímž se rušivý podnět odstraní, nebo se může stát impulsem pro vznik snu.

Když ze dne, jenž snu předcházela, zbylo více prožitků schopných vzbudit určitý dojem, spojují se přání, která z nich vycházejí, v jediném snu. Sen je tedy reakcí na vše, co se ve spící duši současně vyskytuje jako aktuální. Snový materiál je sbírkou psychických zbytků a vzpomínkových stop. Podněty působící během spánku jsou zpracovávány ve splnění určitého přání, jehož dalšími součástmi jsou psychické zbytky ze dne. Pakliže k psychickým snovým zdrojům přistoupí somatický materiál, podstata snu se nezmění. Sen nadále zůstane splněním přání.

Jsou-li vnější nervová podráždění a vnitřní tělové podněty dostatečně intenzivní a jsou schopny si tak vynutit psychickou pozornost, představují pro tvorbu snu jádro snového materiálu. U takových snů, ve kterých má dominantní postavení právě somatický prvek, bývá s ohledem na tvorbu snu probuzeno i přání, které není právě aktuální. Sen udělá pouze to, že určité přání zobrazí v určité situaci jako splněné. V duševním životě existují vytěsňovaná přání. Existují spolu se zábranou, která na nich spočívá. Pokud však nastane situace, že potlačené přání se přece jen prosadí, projeví se překonaná zábrana jako nelibost. Vycházejí-li během spánku ze somatických zdrojů počítky nelibého rázu, snová práce zobrazuje splnění nějakého jindy potlačeného přání. Úzkost v některých snech má význam neurotického symptomu – tendence snu ke splnění přání tak ztroskotává. V jiných úzkostných snech je však úzkostný pocit dán somaticky a bývá využíván k tomu, aby formou snu dopomohl ke splnění potlačených přání. K dominantním snovým podnětům patří celkový tělesný pocit. Tento pocit ze dne je spjat s psychickými zbytky, které jsou pro sen významné. Podle Freuda jsou somatické podnětové zdroje do formování snů zapojovány v případě, jsou-li vhodné pro spojení s představovým obsahem psychických snových zdrojů.

6.3.4 Typické sny

Sám Freud o své metodě výkladu snů říká, že je nepoužitelná, nemáme-li k dispozici asociační materiál od osoby, která snila. (Pouze v jediném případě je výkladová práce na tomto materiálu nezávislá, a sice tehdy, když snící ve výkladu svého snu užil symbolických prků – v takovém případě použijeme pro analýzu snu pomocné metody výkladu.) Podle Freuda existují určité sny, které se téměř každému člověku zdály stejným způsobem a bezpochyby vyšly ze stejných zdrojů. Jedná se o tzv. sny typické. Při výkladu snícího ve vztahu k těmto snům zpravidla nic nenapadá.¹⁶⁴

Typické sny Freud rozdělil do několika následujících podskupin:

a) sen o rozpacích z nahoty

Jedná se o sny, ve kterých se snící ocitá v přítomnosti lidí nahý či nedostatečně oblečený. Sen provází pocit studu či rozpaky, snící se snaží nahotu skrýt či utéct pryč. Neustále mu však něco v realizaci jeho záměru brání. Snící mívá mnohdy pocit, že se nemůže pohnout z místa. Snící není schopen tuto trapnou situaci jakkoli řešit. Lidé, před kterými je snící nahý, jsou téměř vždy cizí, jejich tváře jsou neurčité a snícího pozorují s lhostejností. Tato lhostejnost a rozpaky snícího si vzájemně odporují. Pohoršlivé rysy a pohledy cizích lidí byly podle Freuda splněním přání odstraněny, zatímco nahota zůstala zachována a obě složky se pak k sobě navzájem logicky nehodí. Jedná se o nedovolená přání, která byla z vědomí vytěsněna. Základem takového typu snů je vzpomínka z nejranějšího dětství, kdy člověk jako malé dítě běhal nahý a za svoji nahotu se nijak nestyděl. Sny o nahotě jsou exhibiční. Jádro snu tvoří vlastní postava, která však není vidět jako postava dítěte, nýbrž ve své přítomné podobě. Cizí lidé ve snu jsou přímým protikladem přání, které

¹⁶⁴ FREUD, S. *Die Traumdeutung*, S. 247.

člověk jako dítě měl (sexuální zájem). Trapný pocit je reakcí na to, že zavržený obsah exhibiční snové scény se proměnil v konkrétní představu. Za dětskými přáními, která jsou nezávadná, vtrhují do snu potlačená a nyní již nedovolená dětská přání, a proto se tento sen mění zpravidla v sen úzkostný. Snahou psychoanalýzy je převádět časové blízkosti na věcnou souvislost, neboť dvě myšlenky, jež po sobě následují, a to zdánlivě bez souvislosti, patří k jednotnému celku, který je nutné rozpoznat.¹⁶⁵

b) sny o smrti drahých osob

Podle Freuda existují dva typy těchto snů – u prvního typu cítíme bolest, ztrátu a zármutek, ve druhém případě nikoliv. Tento druhý případ nepovažuje Freud za sny typické. Tyto sny jsou podle něj určeny k tomu, aby skryly nějaké jiné přání. První typ snů o smrti drahých osob je podle Freuda přáním, aby dotyčná osoba zemřela. Přání, která se ve snech zobrazují jako splněná, nepatří vždy mezi přání aktuální. Neznamena to však, že si smrt blízkého člověka snící v současnosti nepřeje. Pouze říká, že mu snící – někdy (s největší pravděpodobností) v dětství – smrt přál.¹⁶⁶

c) jiné typické sny

Do této skupiny zařadil Freud sny, ve kterých snící s radostí létá, nebo naopak s úzkostným pocitem padá. Podle něj i tyto sny opakují dojmy snícího člověka z dětství. Freud na základě analýz svých pacientů zjistil, že tyto sny se vztahují k pohybovým hrám – létání či vyskakování z náruče rodičů. Tento pocit, který snící jako dítě zažíval, se mu nyní v dospělosti ve snu vrací. Nicméně sen doslova tuto vzpomínku neopakuje, neboť zde chybí to nejdůležitější – a sice rodiče a jejich náruč, která snícího vždy bezpečně zachytila. Ve snu je takováto záchranná brzda vypuštěna, takže se nyní člověk ve snu volně vznáší (létá),

¹⁶⁵ FREUD, S. *Die Traumdeutung*, S. 248 - 253.

¹⁶⁶ Tamtéž, S. 253 - 254.

popřípadě padá. Jako dítě zažíval člověk při těchto aktivitách slastné pocity, které jsou nyní ve snu vystřídány pocity úzkosti. Ačkoliv Freud o těchto snech prostřednictvím mnoha analýz nasbíral nemálo informací, vysvětlit tento typ snů vyčerpávajícím způsobem se mu nepodařilo. Vycházel z obecného hlediska, že všechny počitky těchto snů se probouzejí k životu v případě, že jich má zapotřebí nějaký psychický motiv, a že mohou zůstat stranou, jestliže jim taková potřeba nevyjde vstříc.¹⁶⁷

d) sny o zkoušce

Jako poslední typ tzv. typických snů uvádí Freud ve své knize *Výklad snů* sny o zkoušce. Vychází z předpokladu, že téměř každému se takový sen zdál – sen, kdy stojíme před zkušební komisí či sedíme v lavici nad nepopsaným listem papíru a nevíme naprosto nic. Popřípadě sen může vypadat tak, že jsme nuceni opakovat ročník či se dostavit k opravnému termínu maturitní či jiné zkoušky. I tomuto typu snů dominuje především úzkostný pocit. Někdy se však jakoby člověk ve snu „zamyslí“ a namítne, že už přece zkoušku úspěšně složil (není tedy důvod ji opakovat) a dokonce již vykonává určité povolání. V tomto typu snů se podle Freuda jedná o nesmazatelně do naší mysli vryté vzpomínky na tresty, jež člověka v dětství postihly za přestupky, jichž se dopustil. Podle Freuda se takový sen zdává, kdykoli člověk cítí tlak zodpovědnosti. Funkce tohoto typu úzkostného snu je útěchou (daný člověk se nemusí ničeho bát, protože danou zkoušku už přece složil), ale může to být i výtka - v tom smyslu, že je člověku skrze sen vyčítáno, že už je dost starý na dětinskosti, kterých se během dne dopouští. Zkušenost Sigmunda Freuda potvrdila Stekelův názor, že tento sen se týká sexuální zralosti.¹⁶⁸

¹⁶⁷ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 283 - 284.

¹⁶⁸ FREUD, S. *Die Traumdeutung*, S. 277 – 279.

6.4 Snový obsah

Sigmund Freud rozlišil dva druhy snového obsahu – obsah manifestní (zjevný) a obsah latentní. Za manifestní obsah snu považoval to, o čem se domníváme, že náš sen znamená. Manifestní obsah snu se skládá především z vizuálních obrazů a jen málokdy z myšlenek a slov. Teprve latentní obsah je tím skrytým základem, původním obsahem snu, k němuž máme dospět pomocí snové analýzy – je tedy tím, co sen doopravdy říká.¹⁶⁹ Na cestě od manifestního obsahu k obsahu latentnímu se podle Freuda téměř vždy projevuje odpor, který svědčí o existenci síly, jež působí proti tendenci k uvědomování. Freud oba druhy snových obsahů porovnal a dospěl tak k odhalení pravidel, na základě kterých se vzpomínky či původní duševní zkušenosti přeskupují.¹⁷⁰

6.5 Snová cenzura

Ve snu se projevují hnutí, která jsou v rozporu s morálními hodnotami snícího. Snící se za ně stydí, ve dne je dokonce popírá a když jim během spánku nedokáže nijak zabránit v projevu, nutí je k tzv. snovému zkreslení, v jehož důsledku se obsah snu zdá nesmyslný. Tato síla v člověku, jež bere v úvahu toto vnitřní napětí, dostala pojmenování *snová cenzura*. Autorem této části snové teorie však není Sigmund Freud, nýbrž Josef Popper-Lynkeus.¹⁷¹

Freudovi se jeho vlastní vysvětlení snové deformace zdálo nové, neboť s ničím podobným se dosud nesešel. O několik let později se však dostal ke knize *Fantazie realistovy*, jejímž autorem je právě Josef Popper-

¹⁶⁹ FREUD, S. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, S. 115 – 116.

¹⁷⁰ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 266 - 267.

¹⁷¹ FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924*, s. 286.

Lynkeus¹⁷². Jedna z povídek této knihy, jež nese název *Snění jako bdění*, popisuje muže, jemuž se nikdy nezdálo nic nesmyslného, jehož sny nikdy nebyly vzhledem k bdělému životu v rozporu.¹⁷³ Řečeno slovy Sigmunda Freuda – u snů tohoto muže vůbec nedocházelo k deformaci. Josef Popper-Lynkeus hovořil prostřednictvím této postavy o tom, že vykládat sny není sice nic jednoduchého, nicméně mělo by dojít k tomu, že každý sen bude vyložen vyčerpávajícím a zcela jasným způsobem. Toto se však ve skutečnosti neděje.¹⁷⁴ Postava muže toto vysvětluje tím, že v nás lidech je „uloženo cosi skrytého, cosi zvláštním způsobem necudného, jistá tajemnost [...], která se dá jen těžko vyjádřit, a proto se zdá, že vaše snění tak často postrádá smysl.“¹⁷⁵ Dodává, že sen je a dokonce musí být smysluplný, protože je to jeden a tentýž člověk, jenž bdí, nebo sní. Toto vysvětlení snové deformace je v zásadě identické s tím, se kterým o několik let dříve přišel Sigmund Freud, který snovou deformaci chápal jako určitý kompromis mezi myšlenkami vědomými a vytěsněnými.¹⁷⁶

Snová cenzura má podíl na deformaci snu, má na svědomí bílá místa ve zjevném snovém obsahu. Zjevný obsah snu, v němž jsou jednotlivé prvky buď zpřeházeny, nebo zcela chybí, se latentnímu obsahu vůbec nepodobá. Tyto změny a přeskupení snových prvků, které snu vtisknou zcela nový a cizí ráz, jsou hlavním prostředkem snové deformace a zároveň účinky snové cenzury. Snová cenzura je jedním z původců snové deformace. Úkolem snové cenzury je tuto deformaci snu udržet. Snová deformace, kterou snová cenzura přivedila, může být podle Freuda u jednotlivých prvků jednoho a téhož snu různě veliká.

¹⁷² Tento židovský spisovatel, filozof a strojní inženýr česko-německého původu pracoval od roku 1861 jako novinář. Psal poezii, zabýval se etikou, filozofií a sociálními problémy. Byl přítelem Alberta Einsteina. Žil v letech 1838 – 1921.

¹⁷³ POPPER-LYNKEUS, J. *Phantasien eines Realisten*. Dresden: Verlag Carl Reissner, 1920. S. 149 – 150.

¹⁷⁴ FREUD, S. *Spisy z let 1932 – 1939*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998. s. 215.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 215.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 215.

Existují sny, ve kterých se snová deformace žádným způsobem neprojevuje. Jedná se o sny, ve kterých lze jednoznačně rozpoznat splnění oprávněných přání či urgentních tělesných potřeb.¹⁷⁷

Jak jsme již zmínili výše, snová deformace je produktem snové cenzury. Ta je vykonávána oprávněnými tendencemi Já ve vztahu k nedovoleným přáním, která se v člověku během spánku probouzejí. V bdělém životě však člověk tato přání nemá, nezná je, a proto o takových přáních hovoříme jako o aktuálně nevědomých.¹⁷⁸ Cenzura je velmi proměnlivá, a proto vzbuzuje pochybnosti ohledně své univerzální platnosti. Freud tuto problematičnost pocítil zejména při řešení problematiky „manifestně nemorálních snů“.¹⁷⁹

6.6 Formování snu a snová práce

6.6.1 Formování snu

Sen je podle Freuda formován ve třech fázích. Jedná se o zintenzivnění zbytků z předešlého dne, utvoření přání a následnou regresi předvědomých zbytků z předešlého dne. Ta probíhá tak, že myšlenky jsou přeměňovány na vizuální obrazy. Myšlenkový obsah (přeměněný regresní činností) se stává vědomým jakožto smyslová představa. Prochází sekundárním zpracováním, jemuž podléhá obsah každého vjemu.¹⁸⁰ Přání, jež sen vyjadřuje, je, řečeno slovy Sigmunda Freuda, „*převvedeno do podoby halucinace a dospívá jakožto halucinace k víře v realitu svého vyplnění*“.¹⁸¹ K této závěrečné fázi tvorby snů vztahoval Freud své největší

¹⁷⁷ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 104 - 107.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 109 – 110.

¹⁷⁹ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 267.

¹⁸⁰ FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*, s. 356.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 356.

pochybnosti. Pro jejich vyjasnění porovnával sen s jemu podobnými psychopatologickými stavy.¹⁸²

Sen je tedy utvářen tak, že celá masa snových myšlenek je určitým způsobem zpracována, a následně je prvkům s nejjintenzivnější podporou umožněn vstup do snového obsahu.¹⁸³

6.6.2 Druhy snové práce

Faktory podílející se na tvorbě snu označil Freud termínem *snová práce*. Jedná se o duševní operace probíhající v době snění během spánku.¹⁸⁴ Freud pokládal snovou práci za vůbec nejdůležitější část každého snu. Snová práce podle něj chrání spánek a je jediným skutečným smyslem snu.¹⁸⁵

Snová práce je termín používaný pro převod latentního obsahu snu v obsah zjevný. V opačném případě se jedná o výkladovou práci, jejíž snahou je zrušit výsledky práce snové. Mezi snové práce zařadil Freud zhuštění, přesun, převádění myšlenek ve vizuální obrazy a druhotné zpracování. Snová práce latentní snové myšlenky zhušťuje, tudíž dochází k tomu, že zjevný sen je mnohem kratší a obsahově mnohem chudší než sen latentní. Ke zhuštění dochází několika způsoby – buď jsou některé latentní prvky vypuštěny, nebo z některých komplexů latentního snu přejdou do zjevného pouze zlomky, popřípadě latentní prvky mající něco společného splynou vjedno. (Vytváření souhrnných a smíšených osob je jedním z hlavních prostředků zhušťovací snové práce.¹⁸⁶) Zjevný prvek odpovídá současně několika prvkům latentním, a obráceně.¹⁸⁷

¹⁸² FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*, s. 356.

¹⁸³ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 296.

¹⁸⁴ HILLMAN, J. *Sny a podsvětí*, s. 88.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 106 - 107.

¹⁸⁶ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 304.

¹⁸⁷ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 126 – 128.

Zhuštění je nejlépe pozorovatelné, když si za své objekty zvolí slova nebo jména. Sen velmi často manipuluje se slovy jako s věcmi – sestavuje je dohromady stejným způsobem jako věci (či představy). Výsledkem tohoto procesu jsou bizarní slova či slovní spojení. Freud zjistil, že tyto zkomoleniny se nápadně podobají těm, které se vyskytují například u hysterie.¹⁸⁸

Do jaké míry byl snový obsah zhuštěn, nemůžeme podle Freuda nikdy s přesností určit. Z toho vyplývá, že si ani nemůžeme být jisti dokonalým a vyčerpávajícím výkladem daného snu.¹⁸⁹

Další snovou prací je přesun, který je dílem snové cenzury. Projevuje se tím způsobem, že některé latentní snové prvky mohou (ale nemusí) být nahrazeny prvkem jiným.¹⁹⁰ Aby mohly snové prvky proniknout do snového obsahu, musí splnit dvě podmínky – být několikanásobně zastoupeny ve snových myšlenkách (tzv. předeterminovanost) a být zbaveny cenzury, která vychází z odporu.¹⁹¹

Ze zkušeností Sigmunda Freuda víme, že to, co tvoří podstatný obsah snových myšlenek, nemusí být ve snu vůbec přítomno.¹⁹² Psychická intenzita jednotlivých snových prvků je přesunuta (z prvku závažného na prvek nezávažný), tudíž sen působí cizím dojmem. To je způsobeno tím, že ono nahrazení je člověku nesrozumitelné.¹⁹³ Dochází tedy k tomu, že snové myšlenky se vůbec nepodobají snovému obsahu. Tento proces Freud považoval za základní součást práce snu. Je jedním z hlavních prostředků k dosažení snové deformace. Sen pak takto deformované snové přání, jež je skryto v nevědomí, reprodukuje.

¹⁸⁸ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 306 – 313.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 291.

¹⁹⁰ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 128.

¹⁹¹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 319.

¹⁹² Tamtéž, s. 315.

¹⁹³ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 128 - 129.

Vysvětlení deformace snu prostřednictvím snové cenzury Freud považoval za pravé jádro svého pojetí snů.¹⁹⁴

Třetím výkonem snové práce je převádění myšlenek ve vizuální obrazy. Tento převod se však netýká všech snových myšlenek, neboť leccos si uchová svou původní nezměněnou formu.¹⁹⁵ Vše obrazné je sen schopen znázornit, abstraktní myšlenky musí přeformovat. V případě snů nikdy nevíme, zda prvky v nich obsažené máme vykládat doslovně či v přeneseném slova smyslu. V rámci výkladu snových prvků máme několik možností, jak je vyložit: buď vztahem protikladu (pozitivní x negativní), historicky (vzpomínka), symbolicky, nebo vycházet čistě z doslovného znění daného prvku.¹⁹⁶

Vedlejší věty ve snových myšlenkách bývají zpravidla nahrazeny změnou scény ve zjevném snu. Protiklady bývají vyjádřeny jedním zjevným prvkem. Ve snu také dochází k převrácení situace, vztahu mezi dvěma objekty (např. zvěř střílí na lovce) či k převrácení pořadí, v jakém se odehrávají jednotlivé události.¹⁹⁷

Dalším faktorem podílejícím se na vzniku snu je tzv. druhotné zpracování, tedy snaha vytvořit z prvotních výsledků snové práce něco celistvého, co se k sobě určitým způsobem hodí.¹⁹⁸ (Sigmund Freud v přísném slova smyslu druhotné zpracování za snovou práci nepovažoval.¹⁹⁹) Freud varoval před zdánlivými souvislostmi ve snu a poukazyval na to, že je nutné tyto jasné snové úseky považovat za podezřelé a při výkladu postupovat od snových prvků zpět ke snovému materiálu. Jako zcela jasné a souvislé se nám podle Freuda jeví ty snové

¹⁹⁴ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 317 - 318.

¹⁹⁵ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 129.

¹⁹⁶ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 346 - 348.

¹⁹⁷ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 131 - 132.

¹⁹⁸ Tamtéž., s. 133.

¹⁹⁹ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 485.

úseky, které byly podrobeny druhotnému zpracování, a naopak. V případě nejasných částí snu druhotné zpracování neproběhlo.²⁰⁰

Snová práce provádí zhušťování, přesuny a celek následně podrobuje druhotnému zpracování. Úsudky, kritiky, hněv či údiv jsou zpravidla kousky latentních snových myšlenek, které se dostaly do zjevného obsahu snu obměněny a byly jen přizpůsobeny daným souvislostem. Sen je zvláštním útvarem, v který byly latentní snové myšlenky převedeny snovou prací. Freud dospěl k poznatku, že mechanismy utváření snů jsou jakýmsi předobrazem způsobu, jakým vznikají neurotické symptomy.²⁰¹

Snová práce převádí vlivem snové cenzury latentní snové myšlenky v jiný vyjadřovací způsob, který označujeme jako regresivní (vrací se k překonaným stavům našeho intelektuálního vývoje, k obrázkové řeči a k symbolice). Latentní snové myšlenky jsou vědomé myšlenky, které známe z bdělého života.²⁰²

Za nejdůležitější cesty snové práce považuje Freud vytvoření představy, která vyjadřuje přání, a její následnou regresi do podoby halucinace.²⁰³

6.7 Primární a sekundární procesy

Sigmund Freud v rámci své teorie snů rozlišoval procesy primární a sekundární. Primární procesy, jež jsou vývojově starší, jsou procesy vázané na okamžitou situaci a mají infantilní rysy. V dospělosti se projevují jako fantazie v rámci denních snů nebo jako obsah snů nočních. Je pro ně charakteristické tzv. „okamžité uspokojení“, tedy splnění bez

²⁰⁰ FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 494.

²⁰¹ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 134.

²⁰² Tamtéž, s. 146.

²⁰³ FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917*, s. 356.

časového odkladu. Tyto procesy jsou vázány na představování, mají subjektivní platnost a namísto toho, aby byly uspokojeny v reálném životě člověka, spokojí se s jakýmsi náhradním uspokojením, a to ve formě splněného přání ve světě fantazií. Sekundární procesy jsou naproti tomu rozvinuté, psychicky na vyšší úrovni. Svě vyjádření nacházejí v pojmovém a logickém myšlení. Jejich charakteristickým rysem je odklad - to znamená, že určitou situaci člověk nejprve zváží a teprve následně jedná - s rozvahou, nikoliv zkratkovitě, což je charakteristický znak procesů primárních. K sekundárním procesům se řadí takové operace jako je myšlení, uvažování, řešení problémů a rozhodování.²⁰⁴

Primární procesy usilují o ničím neomezené splnění přání přímým jednáním nebo prostřednictvím snů. Naše vědomá mysl se však řídí sekundárními procesy. Jednotlivé duševní činnosti v rámci sekundárních procesů jsou zapotřebí k tomu, aby si člověk učinil představu o uspokojování jeho tužeb a jejich naplňování společensky adekvátním způsobem. Primární procesy fungují podle principu slasti, zatímco procesy sekundární se řídí principem reality.²⁰⁵

6.8 Freudova revize nauky o snech

Freud nikdy nezastával názor, že všechny sny mají čistě sexuální povahu. Přiznal, že pomocí své metody výkladu snů nelze vyložit zcela všechny sny, neboť při výkladu snů pracujeme proti odporu, který nám tuto výkladovou práci ztěžuje (záleží samozřejmě na jeho intenzitě, která kolísá od zanedbatelnosti až k nepřekonatelnosti). Odpor má podle Freuda podíl na vzniku snu, má na svědomí mezery a nejasnosti, které více či méně ruší souvislý tok snu, a je jednoznačnou známkou konfliktu. Jedná se o konflikt dvou sil, přičemž jedna chce cosi vyjádřit a druhá jí

²⁰⁴ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 123.

²⁰⁵ HUNT, M. *Dějiny psychologie*, s. 180 – 181.

v tom brání. Při tvorbě neurotických symptomů působí tytéž mechanismy, které proměnily latentní snové myšlenky ve zjevný obsah. Latentní snové myšlenky se proměňují ve smyslové a vizuální obrazy. Přesun je hlavním prostředkem snové deformace, které se snové myšlenky vlivem cenzury musí podvolit. Vztah opakování v čase vyjadřuje sen tím, že tutéž věc zobrazí několikrát vedle sebe. Prostorová vzdálenost znamená vzdálenost v čase. Nejspornějším bodem celé Freudovy teorie snů zůstalo tvrzení, že všechny sny vyjadřují splnění určitého přání. Freudovo rozdělení snů na toužebné, úzkostné a trestající uchovalo tuto teorii v platnosti, protože i sny trestající jsou splněním přání, a sice přání kritizující a trestající instance v našem duševním životě (Nadjá). Této instanci připadá i cenzura snů. Fenomén snu a jeho studium tak dopomohlo Freudovi k tomu, aby plně porozuměl podstatě neurotického onemocnění.²⁰⁶

7 FREUDOVÍ ŽÁCI A KRITICI

7.1 Freudovi žáci

Freudovi žáci interpretovali teorie svého učitele různými způsoby.²⁰⁷ Přitahovaly je různé aspekty struktury vnitřního světa, což vedlo k velkým rozporům především mezi Sigmundem Freudem, Carlem Gustavem Jungem a Alfredem Adlerem.

Historickými okolnostmi, jež stály v pozadí paradigmatického napětí mezi pudově instinktivním a vztahovým pohledem, byly traumatické události v Evropě, a sice 1. světová válka a v ní zavedení

²⁰⁶ FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, s. 332 - 344.

²⁰⁷ ALBERTI, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza*, s. 48.

mechanizovaného zabíjení, revoluce v Německu roku 1918 a o rok později v Maďarsku a kontrarevoluce spjatá se jménem Adolfa Hitlera.²⁰⁸

Významnými Freudovými žáky byli Carl Gustav Jung, Wilhelm Stekel, Alfred Adler, Sandor Ferenczi, Karl Abraham, Herman Nunberg, Karl Landauer, James Beaumont Strachey²⁰⁹, Otto Fenichel a Richard Sterba.

Alfred Adler byl jedním z prvních Freudových žáků. Byl však i jedním z těch, kteří s Freudem spolupráci jako první ukončili. Důvodem jejich rozchodu byla mimo jiné Adlerova kritika Freuda za jeho dogma oidipovského komplexu.²¹⁰ Freudově psychoanalýze vytýkal jednostrannost a fanatičnost, ale zároveň uznal, že upozornila na fakta do té doby jen málo známá.²¹¹

Adler nezpochybňoval, že při zkoumání duševního života bývají sny důležitou pomůckou.²¹² Považoval je za účelové psychické procesy, za integrální součást procesu myšlení a za útvary zobrazující životní styl člověka. Adler se snažil nezabývat se detaily - interpretační práce v jeho pojetí snů ustoupila do pozadí. Důraz kladl na pochopení snu jako celku. Ve snu se podle Adlera může člověk „zkušebně rozhodovat“.²¹³

Adler viděl hlavní motiv lidského chování v touze po moci a sebeprosazení, a to za každou cenu, i za cenu neurózy. Veškeré jednání člověka je zaměřeno na dosažení cíle (má tedy finální charakter), jímž je udržení pocitu převahy a nadřazenosti.²¹⁴ Adler tak nespatořoval příčinu poruch v sexuálním činiteli, tak jako Freud, nýbrž v pocitu

²⁰⁸ SCHWARTZ, J. *Dějiny psychoanalýzy*, s. 20.

²⁰⁹ Britský psychoanalytik a překladatel Sigmunda Freuda do angličtiny, jenž žil v letech 1887 – 1967.

²¹⁰ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 47.

²¹¹ SOUČEK, R. *Stručné dějiny psychologie*. Praha: Česká grafická unie, 1945. s. 46.

²¹² ADLER, A. *Člověk jaký jest*, s. 46.

²¹³ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 164 - 168.

²¹⁴ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 125.

méněcennosti.²¹⁵ Tento cíl „ovlivňuje svým aranžmá sny, stejně jako charakter, cítění, afekty i neurotické symptomy.“²¹⁶ Protože problém sebeprosazení se objevuje již v raném věku člověka, a to zejména ve vztazích k rodičům nebo sourozencům, pracuje sen často s výjevy z dětství. Adlerovo omezené pojetí, jež se rovná znevážení snu, je patrné už z jeho názoru²¹⁷, že „to, co se odehrává během spánku v našem myšlenkovém světě v tak zvláštní formě, není ničím jiným než mostem, spojujícím předcházející den s dnem následujícím“.²¹⁸

Adler předpokládal, že člověk dokáže sny přivolat, aby podpořily jeho záměry. Nebral tedy v úvahu, že sny nelze vědomě vyvolat a že nevědomí se nepodřizuje vědomí v jeho snahách prosadit se.²¹⁹

Wilhelm Stekel vnesl do Freudovy teorie a terapeutické práce faktor času. Zabýval se neurózou a tím i lidskou psychikou ve třech časových dimenzích: v dimenzi minulosti (infantilita), přítomnosti (aktuální konflikt) a budoucnosti (neurotický životní plán). Ve své práci *Řeč snů* z roku 1922 se zabýval symbolikou a postupy snového výkladu.²²⁰

Stekel podtrhoval individuálnost osoby snícího i jeho onemocnění (neurózy) a specifčnost snové řeči. Podle něj je nutné znát centrální ideu, kolem níž se soustřeďuje neuróza i sen. Také je nutné si všimnout reakcí snícího v době, kdy sen sděluje, a během poslechu snového výkladu. Stejně jako Jung zdůrazňoval význam snových výkladů u celé série snů. Výklad snu – stojí-li osamoceně – je po hodnotové stránce velmi diskutabilní. Potvrzení či vyvrácení výkladu není potvrzováno pouze

²¹⁵ SOUČEK, R. *Stručné dějiny psychologie*, s. 46.

²¹⁶ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 127.

²¹⁷ Tamtéž, s. 128.

²¹⁸ Tamtéž, s. 128.

²¹⁹ Tamtéž, s. 129.

²²⁰ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 47.

reakcí snícího na samotnou interpretaci, ale především dalším vývojem jednak následujících snů a jednak analýzy jako takové.²²¹

Sandor Ferenczi zpočátku Freudovy práce odmítal, nicméně postupem času je začal akceptovat. Po pádu Rakouska – Uherska v roce 1918 se stal prvním profesorem psychoanalýzy na světě.²²²

Karl Abraham se s psychoanalýzou poprvé setkal v roce 1907 během své návštěvy Freuda. Zaujala jej natolik, že v Berlíně, kam odjel, založil *Berlínskou psychoanalytickou společnost*. Později, spolu s Maxem Eitingonem²²³ a dalšími, vytvořil *Berlínský institut*.²²⁴

Herman Nunberg se stal roku 1912 členem *Švýcarské psychoanalytické společnosti* a přišel s požadavkem tréninkové psychoanalýzy. Stal se jedním z prvních členů tréninkové skupiny při *Vídeňském psychoanalytickém institutu*.²²⁵

Karl Landauer odjel roku 1912 do Vídně na stáž k Freudovi a k rakouskému lékaři, neurologovi a psychiatrovi Juliu Wagner-Jaureggovi (1857 - 1940). Byl spoluzakladatelem *Frankfurtského institutu* (založen v roce 1929), jehož dalšími členy byli Frieda Fromm – Reichmannová²²⁶, Erich Fromm²²⁷, Siegfried Heinrich Foulkes²²⁸, a další.²²⁹

²²¹ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 82 - 84.

²²² Tamtéž, s. 48.

²²³ Tento lékař a psychoanalytik rusko-německého původu (žil v letech 1881 - 1943) byl v letech 1927 – 1933 prezidentem Mezinárodní psychoanalytické společnosti.

²²⁴ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 49.

²²⁵ Tamtéž, s. 49.

²²⁶ Německá psychiatricka žijící v letech 1889 - 1957, současnice Sigmunda Freuda, jež za 2. světové války emigrovala do USA.

²²⁷ Německý psycholog, jeden ze zakladatelů neopsychoanalýzy, jenž žil v letech 1900 – 1980.

²²⁸ Německý zakladatel skupinové analýzy, specifické formy skupinové terapie žijící v letech 1898 – 1976.

²²⁹ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 49.

Otto Fenichel pracoval jako psychiatr u Dietricha Bonhoeffera²³⁰ a Ernsta Cassierera.²³¹ Sám uskutečnil tréninkovou analýzu s Edith Jacobsonovou²³², Ralphem Greensonem²³³ a dalšími, a spolupracoval s Wilhelmem Reichem.²³⁴ V roce 1933 - vzhledem k politické situaci - opustil Německo a odjel do norského hlavního města Oslo, kde založil psychoanalytický trénink. V roce 1935 odešel do Prahy, kde rovněž vybudoval analytickou společnost. O tři roky později odjel do USA do Los Angeles a stal se tréninkovým analytikem.

Richard Sterba se stal jedním z prvních studentů *Vídeňského institutu*, na kterém v té době přednášeli Anna Freudová a Hermann Nunberg. Analytikem zde byl Edward Hitschmann²³⁵ a supervizi prováděli Helena Deutschová a Wilhelm Reich. Roku 1929 se Sterba stal tréninkovým analytikem.²³⁶

O nejvýznamnějším žáku Sigmunda Freuda – Carlu Gustavu Jungovi – pohovoříme samostatně v následující podkapitole.

²³⁰ Německý luteránský pastor, teolog a antifašista žijící v letech 1906 – 1945.

²³¹ Tento novokantovský filozof žijící v letech 1874 – 1945 proslul jako autor filozofie kultury, založené na teorii symbolů.

²³² Německo-americká psychoanalytička, žijící v letech 1897 – 1978, jež patřila mezi zastánce egopsychologie.

²³³ Americký psychiatr a psychoanalytik, jenž se proslavil jako osobní psychiatr americké herečky Marilyn Monroe. Žil v letech 1911 – 1979.

²³⁴ Psychiatr a psychoanalytik rakousko-amerického původu, jenž je znám jako jedna z nejradykálnějších postav historie psychiatrie. Žil v letech 1897 – 1957.

²³⁵ Rakouský lékař a psychoanalytik žijící v letech 1871 – 1957.

²³⁶ KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*, s. 50.

7.1.1 Carl Gustav Jung

7.1.1.1 Freud vs. Jung

Carl Gustav Jung se seznámil s Freudem prostřednictvím jeho knihy *Výklad snů*, jež jej velmi zaujala - k Freudovi proto vzhlížel s obdivem. Zpočátku se jeho přístup ke snům od Freudova nijak nelišil.²³⁷

Freudova psychoanalýza byla ovlivněna filozofy osvícenství, jakož i Arthurem Schopenhauerem a Friedrichem Nietzsche. Jungovy myšlenky zdůrazňovaly filozofii těchto dvou německých filozofů silněji, zvláště její antiracionální, romantické a mystické prvky.²³⁸ Jung vyšel z myšlenky Nietzscheho, podle které je snové myšlení spojeno s vývojem našeho druhu a předchází našemu myšlení.²³⁹ Psychologie C. G. Junga si vypracovala metodu výkladu snů, která vychází z Jungova pojetí nevědomí a jeho vztahu k vědomí. Mnohem významnější úlohu zde má, narozdíl od Freudovy či Adlerovy psychologie, energie psychická.²⁴⁰

První setkání Freuda s Jungem se uskutečnilo v únoru 1907 ve Vídni.²⁴¹ Freud pozval Junga k sobě a pronesl směrem k němu tento, pro budoucnost jejich přátelství zásadní, požadavek: „*Slibte mi, že se nikdy nezřeknete sexuální teorie. To je nejdůležitější. Musíte z toho udělat dogma proti přívalu černého bahna – okultismu.*“²⁴² Termín „dogma“, který přece nemá nic společného s vědeckými úsudky, nemohl Jung akceptovat. Jak se ukázalo později, tento rozhovor se stal pro jejich přátelství osudným. Jung věděl, že se s tímto nikdy nesmíří. Freud propadl jednomu aspektu, a sice sexualitě. Právě proti této

²³⁷ FUKS, P. *Sny*, s. 20.

²³⁸ SLIPP, S. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*, s. 171.

²³⁹ FUKS, P. *Sny*, s. 21.

²⁴⁰ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 130.

²⁴¹ JAFFÉ, A. *Erinnerungen, Träume, Gedanken von C. G. Jung*. 14. Aufl. Zürich: Walter-Verlag, 1997. S. 153.

²⁴² JAFFÉ, A. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. Brno: Atlantis, 1998. s. 141.

jednostrannosti se Jung stavěl. Freud Junga považoval za svého nástupce, avšak tyto náznaky nebyly Jungovi příliš milé, neboť věděl, že nikdy nebude schopen zastávat Freudovy názory v tomto dogmatickém smyslu. Nikdy nedal Freudovi za pravdu v tom, že sen je jakousi „fasádou“, za kterou se skrývá jeho pravý smysl. Pro Junga byly sny příroda, která nemá v úmyslu klamat. Nevědomí i sny považoval za přírodní proces, jemuž není vlastní žádná libovůle.²⁴³

Spory mezi Jungem a Freudem vyvrcholily Jungovou prací *Proměny a symboly libida*. Kapitola *Oběť* se stala definitivní tečkou za jejich přátelstvím.²⁴⁴ Jung nesouhlasil s Freudovým názorem, že libido jakožto vitální energie má sexuální význam. Chápal jej jako kreativní životní sílu, která sice obsahuje sexualitu, nicméně nejen tu, je mnohem širší, zahrnuje také filozofické a duchovní potřeby jedince.²⁴⁵

Za příčinu vytěsnění považoval Freud sexuální trauma, a to Junga neuspokojovalo. Jung nebyl s to připustit, že by neurózy byly vyvolány pouze sexuálním vytěsněním popřípadě sexuálním traumatem.²⁴⁶

Jejich vzájemné neshody panovaly i v oblasti vývoje člověka. Zatímco Freud zdůrazňoval ve vývoji dítěte období oidipovské, Jung období postoidipovské. Freud kladl důraz na mužský rozum a Ego, Jung na city a nevědomí.²⁴⁷ Podle Junga nejsou, na rozdíl od Freudova názoru, sny splněním přání, protože je zcela evidentní, že se člověku zdá o nejrůznějších věcech, a zdaleka ne jen o těch, které si přeje.²⁴⁸

Od roku 1912 se už Freud s Jungem nestýkali; k definitivnímu rozpadu jejich přátelství došlo o dva roky později. Jung tento rozchod nesl

²⁴³ JAFFÉ, A. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*, s. 141 - 151.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 156.

²⁴⁵ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 116.

²⁴⁶ JAFFÉ, A. *Erinnerungen, Träume, Gedanken von C. G. Jung*, S. 152.

²⁴⁷ SLIPP, S. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*, s. 175.

²⁴⁸ HILLMAN, J. *Sny a podsvětí*, s. 107.

těžce, paradoxně se však toto období řadí k nejtvořivějším v jeho životě, neboť tehdy rozvinul svou teorii osobnosti.²⁴⁹

Jungův spor s Freudem představuje konflikt mezi osvícenskými názory na universalismus a nacionalismem. Freud byl představitelem osvícenství, zatímco Junga ovlivňovala nacionalistická filozofie.²⁵⁰

7.1.1.2 Sen v pojetí Carla Gustava Junga

Sny podle Junga vytvářejí most mezi vědomím a nevědomím.²⁵¹

Jung rozlišil dvě roviny nevědomí, a sice osobní a kolektivní. Osobní nevědomí zahrnuje nevědomé věci, které jsou však snadno převeditelné do vědomí (například vzpomínky na zážitky ze dne).²⁵² Obsahem tohoto nevědomí je vše, co nashromáždíme během našeho života.²⁵³

Naproti tomu kolektivní nevědomí je pro Junga jakási zásobárna zkušeností, které si člověk nemůže uvědomit a ani je nelze přímo zkoumat. Je tvořeno obrazy a paměťovými stopami po našich předcích, které vedou až k lidskému prapůvodu.²⁵⁴ Obsahuje struktury a informace, o kterých můžeme říci, že jsou vlastnictvím lidstva jako celku. Ačkoliv nemáme žádný vědecký důkaz, který by doložil, že se tyto zásadním způsobem život ovlivňující prvky dědí z generace na generaci, existuje velké množství empirických důkazů, zejména v říši zvířat (instinktivní znalosti).²⁵⁵ Doklady přítomnosti a vlivu kolektivního nevědomí lze najít

²⁴⁹ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 117.

²⁵⁰ SLIPP, S. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*, s. 169.

²⁵¹ NELLOVÁ, R. *Používání snů v párovém poradenství a terapii. Jungiánský přístup*. Brno: Emitos, 2009. s. 9.

²⁵² SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 117.

²⁵³ NELLOVÁ, R. *Používání snů v párovém poradenství a terapii. Jungiánský přístup*, s. 11.

²⁵⁴ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 117.

²⁵⁵ NELLOVÁ, R. *Používání snů v párovém poradenství a terapii. Jungiánský přístup*, s. 11 – 12.

také v různých prožitcích - například děja vu, láska na první pohled či zkušenost blízkosti smrti - nebo v mýtech. Obsahem kolektivního nevědomí jsou podle Junga archetypy (fungující na podobném principu jako pud u Sigmunda Freuda).²⁵⁶ Jedná se o materiál, který v principu nemůže být vědomý, ačkoliv na jeho existenci mohou poukazovat změny ve vědomí.

Z Jungova pohledu mají sny funkci kompenzační (sen je kompenzací vědomého postoje) a funkci komplementární (úprava a doplnění omezeného náhledu bdělého Já na realitu.). Sny jsou podle Junga klinicky využívány obvykle k tomu, aby bylo snícím napomoženo k jasnějšímu vnímání různých forem vlastní osobnostní struktury, které jsou obvykle nevědomé, přičemž se někdy stávají příčinou neurotického onemocnění.²⁵⁷

Klíčovou úlohu mohou podle Junga hrát tzv. iniciální sny, tedy ty, které analyzand sděluje pro analýzu jako první.²⁵⁸ Iniciální sny mohou terapeutovi poskytnout důležité informace z hlediska diagnózy²⁵⁹ i prognózy. Ačkoliv interpretace snů nemůže nahradit klinické vyšetření, může být velmi nápomocnou metodou.²⁶⁰

Při klinické práci se sny panuje dvojí napětí. Je to jednak napětí mezi objektivní a subjektivní interpretací snových obrazů a motivů a jednak napětí mezi osobními a archetypickými významy.²⁶¹

²⁵⁶ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 118.

²⁵⁷ HALL, J. A. *Jungianský výklad snů*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005. s. 24 - 29.

²⁵⁸ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 228.

²⁵⁹ Sny mohou také pomoci rozlišit, zda pacient trpí neurózou, psychózou, charakterovými či organickými problémy, které se mohou projevat stejnými symptomy.

²⁶⁰ HALL, J. A. *Jungianský výklad snů*, s. 40 - 47.

²⁶¹ Tamtéž, s. 114.

Jung neměl k dispozici žádnou obecnou teorii snu, která by mu umožňovala postupovat deduktivně, ani nevěděl, jakým způsobem sny vznikají.²⁶²

Sen je podle něj útvarem, který má smysl a zabývá se pouze důležitými věcmi. Sen představuje skutečnost takovou, jaká doopravdy je. Freudovo tvrzení, že sny jsou pouhá vytěsněná přání, považuje Jung za překonané.²⁶³ Proti názoru Sigmunda Freuda, že podstata snu tkví ve splnění přání, zaujal Jung stanovisko, že sen je „*spontánní sebezpozornění aktuálního stavu nevědomí v symbolické formě.*“²⁶⁴ Jung pojal snový proces jako kompenzační pochod. Kompenzace (ve smyslu snahy o zachování spánku) se objevila i u Freuda. Avšak Jung namítl, že jsou to právě sny, které spánek ruší či mohou snícího dokonce ze spánku probudit. Zatímco Freud uvažoval o snu kauzálně, Jung, ačkoliv uznával, že tato koncepce má jisté opodstatnění, popřel úplnost této psychologie snu a uvažoval finálně. Namítl, že kauzální uvažování má tendenci k jednostrannosti, tedy k pevně daným významům jednotlivých symbolů. Jungovo finální uvažování naproti tomu žádné pevné významy symbolů neznalo.²⁶⁵

Tradiční Freudovu psychoanalýzu, která redukuje aktuální konflikt na jeho předpokládaný zdroj v minulém životě pacienta a umisťuje příčiny neurózy do minulosti, označil Jung pojmem reduktivní analýza. Ačkoliv Jung poukazoval na to, že reduktivní analýza má spíše speciální použití a nemusí jednoznačně vést k úlevě od neurotického utrpení, nikdy od ní zcela neupustil. Chápal, že je vhodné vědět, kdy se v životě pacienta objevily příznaky neurotických potíží. Narozdíl od reduktivní analýzy se

²⁶² JUNG, C. G. *Výbor z díla V, Snové symboly individuálního procesu: (Psychologie a alchymie I)*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. s. 58.

²⁶³ JUNG, C. G. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. s. 54 – 56.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 56.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 57 - 58.

analýza prospektivní ptá spíše na to, kam směřuje životní proces, než aby se ohlížela po jeho překážkách z minulosti.²⁶⁶

Každý sen a jeho jednotlivé části je podle Junga nutno brát jako neznámé a teprve po přijetí kontextu je možné pokusit se sen vyložit. Smysl nalezený zjištěním kontextu je vložen do snu a následně je zkoumáno, zda tak vzniká uspokojivý smysl. Nevědomí bývá komplementární a kompenzační k vědomí, a proto je „jiné“.²⁶⁷ Chceme-li sen správně vyložit, je zapotřebí znát aktuální situaci ve vědomí, protože ve snu je obsaženo její nevědomé doplnění.²⁶⁸ Sen musí být tedy pojímán v kontextu života snícího.²⁶⁹

Přínos Junga k psychologii snu spočívá v rozlišení dvojího výkladu snů, a sice objektivního (výklad snu ve vztahu k prostředí osobnosti snícího) a subjektivního (snový výklad ve vztahu k nitru osobnosti, k vlastnímu Já).²⁷⁰

Všechny sny se týkají především samotné osoby snícího a jeho nejniternějších prožitků. Sny mají podle Junga podvojný charakter – aspekty kauzální i prospektivní. Ke slovu se hlásí vzpomínky, které si lze uvědomit, ale také zapomenutá minulost. Různé složky snu lze kauzálně stopovat až k původním zdrojům psychické obrazotvornosti. Sen ovšem může ukazovat také do budoucnosti.²⁷¹

Sen je projevem nevědomých psychických aktivit.²⁷² Jung chápal sny jako nezahalené vyjádření nevědomých procesů. Podle něj se Freud mýlil, když tvrdil, že důvod obtíží při odhalování významu snu spočívá v tom, že přestrojení způsobuje snová cenzura. Potíže podle Junga

²⁶⁶ HALL, J. A. *Jungiánský výklad snů*, s. 61.

²⁶⁷ JUNG, C. G. *Výbor z díla V. – Snové symboly individuálního procesu*, s. 59.

²⁶⁸ JUNG, C. G. *Člověk a duše*, s. 62.

²⁶⁹ HALL, J. A. *Jungiánský výklad snů*, s. 38.

²⁷⁰ ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 303.

²⁷¹ ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění*, s. 157.

pocházejí z nevědomé povahy snů – ty totiž nehovoří verbálním či logickým jazykem bdělého života. Svůj výraz nacházejí v jazyce symboliky. V Jungově metodě výkladu snů jsou důležitá dvě pravidla, a sice idea asociace a amplifikace symbolu (tedy rozšíření zkušenosti samotného snu).²⁷³ Každý snový prvek má podle Junga svoji symbolickou individualitu, kterou může nejlépe vyložit jen snící osoba sama. Proto na její asociace kladl Jung velký důraz.

Jungův přínos k interpretaci snů spočívá v tom, že sbíral pacientovy asociace ke snu, místo aby jej vykládal na základě předpokládaných významů snových obrazů. Když Jung získal od snícího potřebné asociace, pokusil se zkusmo vyložit význam snu, přičemž přihlédl k archetypickým paralelám, aby lépe porozuměl hlouběji položeným vrstvám snových symbolů. Smysl práce se sny spočíval pro Junga v tom, že lze dojít k jeho interpretaci, sjednocující vědomé pochopení s nevědomými procesy.²⁷⁴

Jung souhlasil s Freudem v tom, že zdroji snu jsou denní zbytky a vzpomínky z raného dětství, nicméně k těmto dvěma zdrojům přidal třetí, a sice kolektivní nevědomí.²⁷⁵ Po rozchodu s Freudem rozvinul Jung své vlastní pojetí snu, které narozdíl od Freuda nechápal dogmaticky. Jungovu teorii snů můžeme shrnout takto: Sny jsou přirozené, nezávislé na vůli snícího a napomáhají udržení rovnováhy a individuaci osobnosti. Terapeutickou účinnost snů lze efektivněji využít při technice amplifikace a aktivní imaginace než při Freudově interpretaci založené na volných asociacích.²⁷⁶

²⁷² JAFFÉ, A. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*, s. 116.

²⁷³ STEVENS, A. *Jung*. Praha: Argo, 1996. s. 113.

HOPCKE, R. H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. s. 26.

²⁷⁴ HOPCKE, R. H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, s. 27.

²⁷⁵ STEVENS, A. *Jung*, s. 107.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 108.

Podle Junga jsou pro vývoj osobnosti (a pro efektivní účinek v rámci terapie) důležitější možné budoucí výsledky snu než jeho eventuální původ v minulosti. Jung přistupoval v terapeutické praxi ke snu ve třech krocích, které na sebe vzájemně působí, a tudíž je prakticky nemožné je izolovat. Jedná se o osobní kontext (snaha vybudovat kontext snu v životě snícího s cílem porozumět jeho individuálnímu významu), kulturní kontext (sen má vždy vztah k času a prostředí, v němž se odehrává) a archetypický kontext (zasazení snu do lidského života jako celku – sny nás spojují se zkušenostmi lidstva).²⁷⁷

Uspořádání jednotlivých obrazů ve snu je podle Junga nezávislé na prostoru a čase a na zákonech kauzality. Sen zcela jistě není pouhým opakováním zážitků a událostí z předešlého dne.²⁷⁸

Jung byl prvním, kdo se zaměřil na interpretaci celých sérií snů. Předpokládal, že „*sny pokračují jako monolog pod příkrovem vědomí*“²⁷⁹, i když jejich chronologické pořadí se vždy neshoduje se skutečnými

vnitřními významovými souvislostmi. Každý snový obsah je podle Junga mnohoznačný a vždy podmíněný osobou snícího.²⁸⁰ Sériím snů dával absolutní přednost před snem jednotlivým. Ve snových sériích lze totiž podle něj sledovat, jak se symboly vyvíjejí.²⁸¹

Jungův prospektivní a amplifikující přístup spolu s důrazem na platnost manifestního obsahu snu vytváří protiváhu k přístupu analyticky redukcímu, který zastával Sigmund Freud.²⁸²

²⁷⁷ STEVENS, A. *Jung*, s. 111 - 115.

²⁷⁸ JACOBI, J. S. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993. s. 39.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 40.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 40 - 41.

²⁸¹ HOPCKE, R. H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, s. 28.

²⁸² ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*, s. 304.

7.2 Kritici Freudovy psychoanalýzy

Jedním z mnoha kritiků Freudova učení byl francouzský psycholog Pierre Janet (1859 - 1947), který nesouhlasil především se symbolickou interpretací snů a s teorií, podle které mají neurózy čistě sexuální původ.²⁸³ Z dalších kritiků jmenujme namátkou německého psychiatra Wilhelma Weygandta a německého neuropatologa Walthera Spielmeyera²⁸⁴

Nejhlasitějším kritikem byl však Hans Jürgen Eysenck²⁸⁵, podle kterého má Freudova teorie škodlivý vliv na vývoj psychologie, neboť některé pojmy není možné definovat způsobem, který by umožnil jejich kvantifikaci. Freudova teorie podle něj nabízí jen málo přesných předpovědí o lidském chování, ačkoliv hlásá, že dostatečně vysvětlí vše, co člověk dělal v minulosti. Ačkoliv je Eysenck proti této metodě, nepopírá, že se úspěšně rozvíjí po celém světě, a to zejména v Evropě a Spojených státech amerických.²⁸⁶

Přírodovědci psychoanalýze vytýkají, že není dostatečně vědeckou disciplínou a její hypotézy nejsou spolehlivě dokazatelné. Sami psychoanalytici podle přírodovědců interpretují chování i příznaky pacientů odlišnými způsoby.²⁸⁷

Někteří kritici staví Freuda do rozporu s jeho požadavkem přísně individuálního výkladu, protože typické sny vysvětluje tím způsobem, že všechny mají stejný význam i zdroj (sexuální). Tyto typické sny se tak

²⁸³ ŠEDIVÉC, V. *Přehled dějin psychiatrie: přehled názorů na duševní nemoci od nejstarších dob až po současnost*. Praha: Psychiatrické centrum: V. Šedivec, 2008. s. 49.

²⁸⁴ CVEKL, J. *Sigmund Freud*. Praha: Orbis, 1965. s. 57 – 58.

²⁸⁵ Jeho důraz na biologický základ chování vedl k rozvoji biologických měření inteligence a osobnosti. Jeho ostrá kritika psychoanalýzy vyústila v marginalizaci vlivu psychoanalýzy v hlavním proudu psychologie. Žil v letech 1916 – 1997.

²⁸⁶ SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*, s. 75.

²⁸⁷ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 13.

podle názoru kritiků velmi podobají archetypům C. G. Junga. Freud je mimo jiné kritizován i za to, že skládá hold snářům.²⁸⁸

Freudovo psychologické pojetí nevědomí a snu je podle Jungova žáka a spolupracovníka, švýcarského psychologa Ernsta Aeppliho, založeno na přecenění vědomí. Je nepředstavitelné, že by všechna práce snu spočívala ve vytváření klamu, který následně snová cenzura schválí a umožní mu vstoupit do vědomí.²⁸⁹ Aeppli pokračuje, že symboly, které psychoanalytik vykládá v sexuálním smyslu, „*mohou mít přece jen jiný význam a jejich mnohoznačnost nelze zredukovat na jeden jediný pud.*“²⁹⁰

Švédský psychiatr Paul Bjerre poukazoval na to, že „*nejhorší formou spolupráce mezi lékařem a pacientem je dogmatická psychoanalýza – tedy Freudova metoda, kdy pacient leží na lehátku a ve volných asociacích hovoří o tom, co ho napadá – zatímco lékař sedí za ním a dělá si případně poznámky o těchto asociacích.*“²⁹¹

„*My sami známe případy, kdy pacienti neustále vyprávějí své sny a mluví o svých problémech, aniž by se lékař nějakým způsobem zapojil do hovoru. Víme také, jaká prázdnota se po měsících či letech takové analýzy pacienta zmocní.*“²⁹² Freudova psychoanalytická metoda - podle Bjerreho - ponechává asociacím příliš volné pole. Na základě toho je sice možné dospět k nejrůznějším komplexům a vlastnostem pacienta, nelze však proniknout hlouběji k problému, který se právě pokouší uvést do souvislosti se svým vědomým životem.²⁹³

V názoru na Sigmunda Freuda se kritici shodují v tom, že to byl neurotik (a tím skutečně byl), který se snažil strhnout na sebe pozornost

²⁸⁸ FUKS, P. *Sny*, s. 41.

²⁸⁹ AEPPLI, E. *Psychologie snu*, s. 122.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 123.

²⁹¹ Tamtéž, s. 145.

²⁹² Tamtéž, s. 145.

²⁹³ Tamtéž, s. 154.

předkládáním fantastických teorií. Rovněž o něm tvrdí, že mnoho myšlenek převzatých od svého přítele Wilhelma Fliesse vydával za své vlastní.²⁹⁴

Kritici v souvislosti s psychoanalýzou často hovoří o neschopnosti této teorie poskytovat objektivní, experimentálně opakovatelné poznatky. Nejde jí totiž o objektivní pravdu, nýbrž o co nejadekvátnější porozumění člověku dané doby. Definuje neustále nové cíle, vznikají nová očekávání i tlaky společenských poměrů, vede k novým problémům a volá po nových řešeních. V různých obdobích se liší i představa správného života.²⁹⁵

Z tohoto pohledu na několik kritických názorů na psychoanalýzu je patrné, že Freudovo naprosté a ničím nezvratitelné přesvědčení, že dětská sexualita má pro duševní vývoj každého člověka mimořádný význam, je hlavní příčinou všech kritických soudů o jeho psychoanalytické teorii.

8 SIGMUND FREUD V LITERATUŘE

Sigmund Freud ovlivnil celou evropskou a posléze i americkou meziválečnou kulturu, zejména malířství a literaturu. V této práci se zabýváme čistě stránkou literární. Literatura této doby vznikala z převážné části právě na základě vlivu psychoanalytické školy Sigmunda Freuda.²⁹⁶ Není tedy překvapující, že v literatuře došlo k vzestupu zájmu o podvědomí, vnitřní konflikty a psychické stavy člověka.

Na literární tvorbě skupiny zastánců proudu zvaného surrealismus a na tvorbě velkého spisovatele dvacátého století Thomase Manna si ukážeme, jakým způsobem se Freudův vliv projevoval.

²⁹⁴ HUNT, M. *Dějiny psychologie*, s. 164.

²⁹⁵ PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*, s. 37.

²⁹⁶ FISCHER, O. *Duše - slovo - svět*. Praha: Československý spisovatel, 1965. s. 30.

8.1 Surrealismus

Objevením nevědomého obnovil Freud duchovní život a inspiroval kulturu dvacátého století. Zájem o aktivizaci nevědomých složek lidské existence a o svět fantazie a snu byl jako literární program poprvé zformulován právě surrealisty. Jejich poetickými postupy byly volné asociace a zaznamenávání snů.²⁹⁷

Freudovy objevy v oblasti snů a jejich výkladu byly pro surrealisty první poloviny dvacátého století významnými podněty. Sen a jeho působení, podvědomí a princip slasti patřily mezi pojmy, jež pro ně nabývaly zásadního významu.²⁹⁸ Pro surrealisty bylo důležité Freudovo zjištění, že „*sen převážně myslí ve vizuálních obrazech a pracuje rovněž se sluchovými obrazy a v menší míře i s dojmy všech ostatních smyslů.*“²⁹⁹

Pro surrealistickou tvorbu byl zdrojem nezanedbatelného významu i svět dětí. Freudovy objevy v oblasti lidské psychologie zde tedy po všech stránkách hrály důležitou úlohu.³⁰⁰

Surrealisté se mimo jiné zajímali i o mýtus. Freudovo tvrzení, že sny a mýty mohou být v primitivních kulturách považovány za analogické projevy nevědomého myšlení, je podněcovalo k tomu, aby ztotožnili jazyk snu a mýtu s poezií. André Breton se na počátku třicátých let zabýval otázkami snů a jejich výkladu ve svém díle *Spojité národy*. Vůči některým Freudovým závěrům zaujal kritické stanovisko.³⁰¹ Breton však Freuda (včetně jeho proslulého sexuálního výkladu libida) přijal za svého hlavního

²⁹⁷ ZAND, G. Sigmund Freud a česká literatura – pár slov též o Bohumilu Hrabalovi. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. s. 74.

²⁹⁸ SPIELMANN, P. Freudova teorie v díle Jakuba Bauernfreunda a Endre Nemese. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. s. 58 - 66.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 57.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 58 - 66.

³⁰¹ Tamtéž, s. 60.

inspirátora. V článku *Dialektický materialismus a psychoanalýza* ve sborníku *Surrealismus* z roku 1936 prohloubil diferenciaci mezi psychoanalýzou a freudismem, hodnotil vztah mezi marxismem, psychoanalýzou a surrealismem. Psychoanalýzu jako Freudův objev hodnotil jako moderní pojetí duševního života, které není neslučitelné s marxismem. Naopak freudismus chápal jako deformaci ve Freudově nauce, degeneraci psychoanalytické společnosti na sektu s živnostenskou náplní, jež je pro marxismus zcela nepřijatelná.³⁰²

Nejen francouzští surrealisté se zajímali o Freuda a jeho psychoanalýzu. K Freudovi se rovněž hlásili příslušníci pražské surrealistické skupiny, jejíž vůdčí postavou byl Karel Teige.³⁰³

Surrealisté byli přesvědčeni, že sen je výrazem podstaty naší bytosti. Surrealismus ve snu, v nevědomí a v podvědomí hledal nové poznatky a pravdu. Chápal psychoanalýzu jako princip návratu k nevědomí a rovněž jako metodu volné, nijak necenzurované asociace.³⁰⁴

Naprosto základním rysem surrealistického přístupu ke světu však byla otevřenost vůči erotice. Surrealisté odmítali žít své životy v bezpohlavním světě, naopak se rozhodli zabývat se výzkumem těchto tabuizovaných oblastí.³⁰⁵

Malíř Jindřich Štýrský založil *Erotickou revui* (málo známé meziválečné periodikum, které Štýrský vydával jako soukromý tisk) a o něco později *Edici 69*. *Erotická revue* vycházela v letech 1930 až 1933. Ačkoliv byla cenzurována, velký zájem o erotiku nijak neustával. Literární

³⁰² BORECKÝ, V. Bohuslav Brouk a psychoanalýza v českém surrealismu v letech 1930 – 1947. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*. Praha: Argo, 1996. s. 66 - 71.

³⁰³ SPIELMANN, P. Freudova teorie v díle Jakuba Bauernfreunda a Endre Nemese. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*, s. 61.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 62 - 64.

³⁰⁵ SRP, K. Erotická revue a Edice 69. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*. Praha: Argo, 1996. s. 54.

obsah *Erotické revue*, ať už se jednalo o básně či povídky přebírané z různých období a kultur, se prolínal s teoretickými výklady, pocházejícími především od Sigmunda Freuda, Bohuslava Brouka a dalších, kteří se zabývali různými aspekty erotického života. Asi největším literárním přínosem *Erotické revue* byl *Lidový slovník erotický*. Jednalo se o jakýsi pokus soustavně zmapovat tuto výrazově bohatou oblast. Na jeho přípravě se podíleli zejména básníci, například Vítězslav Nezval, František Halas, Jindřich Hořejší, František Hrubín a Vilém Závada.³⁰⁶

Významným doplňkem *Erotické revue* byla již výše zmíněná *Edice 69*, jejíž vydávání bylo zahájeno na podzim roku 1931. Jejím prvním svazkem bylo *Sexuální nokturno* od Vítězslava Nezvala. Tento text se zabýval výhradně tabuizovanými slovy, infantilní dětskou sexualitou a tělesnými orgány.³⁰⁷

Básníci Vilém Závada, František Halas, Jan Zahradníček a Vladimír Holan čerpali svou inspiraci z hlubších zdrojů lidského ducha. Jejich cílem bylo poznat člověka v jeho psychofyzické totalitě.³⁰⁸

Bohuslav Brouk (někdy psal pod pseudonymem Jan Vlasák) se zabýval zejména psychoanalýzou, ale i psychologíí a sociologií.³⁰⁹

První hodnotou surrealismu byl automatismus, tedy nevědomí a jeho význam v rámci procesu tvorby. Automatismus byl metodou, prostřednictvím které se nevědomí zjevovalo. Odtud již vedla bezprostřední linie k psychoanalýze.³¹⁰

³⁰⁶ SRP, K. *Erotická revue a Edice 69*. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*, s. 55 - 57.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 60.

³⁰⁸ VOJVODÍK, J. Proměny těla. K sémiotice tělesnosti v surrealistické lyrice Vítězslava Nezvala. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*. Praha: Argo, 1996. s. 171.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 254.

³¹⁰ HAVLÍČEK, Z. *Skutečnost snu*. Praha: Torst, 2003. s. 320.

Sen byl surrealisty považován za manifestaci nevědomí. Poezie byla pak derivátem tohoto nevědomí. Surrealismus vyvěral z akcentace nevědomí jakožto zdroje touhy, érotu, revoluce, svobody, atd.³¹¹

Surrealismus, jež navázal na dřívější poetismus, kladl jednostranný důraz na úlohu podvědomí, snu, psychického automatismu v umělecké tvorbě, na biologickou stránku člověka a sexualitu (již výše zmíněné ohlasy freudismu). Mimo jiné usiloval prostřednictvím záznamu a interpretace snů co nejvíce probádat a objasnit zdroje a procesy, z nichž se zrodila poezie a jež jsou dodnes zahaleny rouškou tajemství. Surrealismus kladl velký důraz na smysl slova, pudovou stránku člověka, jeho podvědomí, sexuální motivaci jeho činnosti, a to vše na úkor racionální stránky. Člověk byl v surrealistickém pojetí produktem iracionálních podvědomých sil.³¹²

Vítězslav Nezval si cenil Freudova způsobu nazírání na sen a techniky jeho výkladu.³¹³ Za vznik surrealistického typu poezie vděčíme právě tomuto básníkovi, jenž rozvíjel své osobité rysy z dřívějších dob (například volnou fantazii, asociativní řazení představ, snové a podvědomé zdroje emocionality). K nejznámějším patří jeho díla *Žena v množném čísle* (žena viděná v sexuálním aspektu), *Praha s prsty deště* (romantika smyslového a emocionálního okouzlení) a *Absolutní hrobař* (asociativní řetězení básnických představ, metoda volného pásma obrazů).³¹⁴ Jako ukázkou jeho surrealisticky zaměřené tvorby uvádíme úryvek z básně *Proč jsem surrealista a Automatický text*.

³¹¹ HAVLÍČEK, Z. *Skutečnost snu*, s. 321 - 323.

³¹² BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století (2. svazek)*. Praha: SPN, 1988. s. 71.

³¹³ ŠEBEK, M. Předválečný vývoj psychoanalýzy v Čechách, In: *Psychoanalýza v Čechách (sborník ze semináře ke 140. výročí narození Sigmunda Freuda)*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. s. 13.

³¹⁴ BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století (2. svazek)*, s. 72.

Proč jsem surrealista³¹⁵

Iracionální definice

Jsem surrealista

Pro křik ze sna

Pro křik ze sna aby se otevřely dveře mučírny

lidského tajemství

Pro křik ze sna pro klíč k dětství

Pro klíčovou díрку v noci

Pro nenávisť k zrcadlu

Pro hlavu rozbitou o pelest'

Pro strašidla v pytli

Pro moučnici a rytiny z krvavých románů

Pro zavřenou knihu vysoko na skříni

Pro ceníky s ortopedickým zbožím

Pro tajemství dřevě židle z pleteného lýka

Pro šramot v komíně

Pro žaludek zkažený z hostie

Pro zpovědníkův pach z úst

Pro radost z terče kterým je flikův nos

Pro čtvrtek v neděli

[...]

Pro lhostejnost ke smrti

[...]

³¹⁵ NEZVAL, V. *Žena v množném čísle*. Praha: Fr. Borový, 1936. s. 147 – 148.

Automatický text³¹⁶

Halapartna měkkého šťavele přikloní se raději k mouše než k patronovi cely. Hrabě vypudil slavíka s olivové šerpy a klaní se ručnicím. Tři bídné bílé koroptve jsou řidším zjevem zde na kopřivové mázdře zimného údolí pelikánů než čertík v slavnostní bečce. Hůl praskla, jakmile se přiblížil tygr na dostřel. Nevím jaké jméno si vybral ťuhýk, avšak hromobití se neslo po celou hodinu mravenčím rayonem. Kletba se vyplňuje. [...]

Dalším nepřehlédnutelným zástupcem českého surrealismu je bezpochyby Konstantin Biebl, jenž ve třicátých letech napsal dvě surrealistické básnické sbírky, a sice *Nebe peklo ráj* z roku 1930 a *Zrcadlo noci* z roku 1939. V této sbírce autor předkládá bizarní příběhy, ve kterých jsou konstruovány snové vidiny. Jedná se o fantazie na pomezí reality a snu.³¹⁷

I zde uvádíme alespoň krátkou ukázkou z jeho surrealistické tvorby.

Památce Karla Hynka Máchy (ze sbírky *Zrcadlo noci*)³¹⁸

V hojnosti jeho roucha
 Nad námi nepřeborná noc
 Ucítíš vcházet nátlak proměny
 Sílu která naplňuje spící
 V tom tichu bohatém
 V té díži báječné
 V té noci ohromné
 V té díži kde se mísí těsto hvězd [...]

³¹⁶ NEZVAL, V. *Žena v množném čísle*, s. 153.

³¹⁷ BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století (2. svazek)*, s. 71.

³¹⁸ BIEBL, K. *Básně*. Praha: Československý spisovatel, 1979. s. 115.

Návštěva v muzeu (ze sbírky *Zrcadlo noci*)³¹⁹

Kdyby skutečnost byla jiná
 Docela jiná než se vám právě jeví
 Z unavených arkád
 Jako z prázdných muší bez ústřic
 Ale to už by nastal poprask ve Vatikáně
 Rázem by totiž přestalo existovati
 Toto antické umění
 Které se stávalo uměním když antická realita
 Vstupovala na nebesa tím že bohyně
 Jedna po druhé ztrácely své smrtelné údy
 Nechávané svá nahá torza klouzati staletími
 [...]

8.2 Thomas Mann

Světově známý spisovatel Thomas Mann patří k těm autorům, jež byli psychoanalýzou a Sigmundem Freudem samým ovlivněni. Z jeho teorie Mann ve své literární tvorbě pracoval především s problematikou oidipovského komplexu a potlačovaných tužeb vytěšňovaných do nevědomí. Říká, že v našem kulturním prostředí působila psychoanalýza dlouho, rozšířila se a stále více nás ovlivňuje. Toto tvrzení dokládá ve svém románu *Der Zauberberg (Kouzelný vrch)*, ve kterém hraje psychoanalýza nemalou úlohu. Tamější postava - psychoanalytik Dr. Krokowski - působí sice poněkud komickým dojmem, avšak tímto způsobem zastírá hlubší dojmy, jimiž psychoanalytická metoda

³¹⁹ BIEBL, K. *Básně*, s. 119.

zapůsobila na Thomase Manna. Ten připisuje psychoanalýze značnou úlohu.³²⁰

Pro románovou postavu Dr. Krokowskiho se Mann inspiroval ve Freudově díle *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. V románu je výrazná vládnoucí dominance Asie, která je vyjádřením dominance nevědomého světa pudů nad tím, co je zjevné.³²¹ Symbolika a typizace je chráněna před abstraktností individualizujícím prokreslením postav.³²²

O svém vztahu k psychoanalýze Mann říká: „*Můj vztah k psychoanalýze pochází již z počátků mé tvorby. Když jsem vydal svoji první novelu Malý pan Friedemann, obdržel jsem od mně neznámého Freudova žáka jednu psychoanalytickou práci, která se zabývala podobným problémem – a tak to zůstalo.*“³²³ Téměř ke každé své knize obdržel vysvětlení a úpravy z okruhu analytiků. Sám uvedl, že není zdaleka

jediným spisovatelem, který se Freudovým učením zabývá či tvoří pod jeho vlivem. Jako příklad jmenoval Leonharda Franka a Hermanna Hesse, kteří výsledky psychoanalýzy zhodnotili ve svých nejhezčích vyprávěních.³²⁴

Mann hovoří i o Schopenhauerovi. Říká, že tento psycholog vůle je otcem všech moderních nauk o duši a že od něj vede – přes psychologický radikalismus Friedricha Nietzscheho – přímá cesta k Sigmundu Freudovi a k těm, kteří vybudovali hlubinnou psychologii.³²⁵ Ve Vídni roku 1936 pronesl Thomas Mann slavnostní projev k Freudovým

³²⁰ MANN, T. *Freud und die Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. S. 23.

³²¹ KURZKE H. *Thomas Mann. Epoche – Werk – Wirkung*. 3. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 1997. S. 218 - 220.

³²² KAFKA, V. *Thomas Mann*. Praha: Výzkumný osvětový ústav, 1956. s. 13.

³²³ MANN, T. *Freud und die Psychoanalyse*, S. 66 – 67.

³²⁴ Tamtéž, S. 67.

³²⁵ Tamtéž, S. 96.

osmdesátinám nazvaný *Freud und die Zukunft (Freud a budoucnost)*³²⁶, ve kterém tuto spřízněnost vysvětlil tak, že Schopenhauerův svět vůle je identický s tím, co Freud nazývá „nevědomí“ či „Ono“ (Id). Obdobná paralela podle Manna existuje i v případě Schopenhauerova intelektu a Freudova „Já“ (Ego).³²⁷

Psychoanalytické prvky obsahují i další Mannova díla, například novela *Smrt v Benátkách* či *Vyvolený*.

a) *Smrt v Benátkách*

Smrt v Benátkách je novela o spisovateli Gustavu von Aschenbachovi a jeho snaze uniknout každodenní rutině. V Benátkách se setkává se čtrnáctiletým polským chlapcem Tadzиеm, který v Aschenbachovi probudí do té doby skrývané homosexuální sklony. Platonické milostné vzplanutí naruší stereotyp spisovatelova života, ale nepřeroste v čin. Jeho disciplína mu totiž nedovolí podlehnout ukrývaným homosexuálním tendencím. Chlapci Tadzиеvi dává ve svých nevyslovených milostných vyznáních různá přízviska - Hyacint, Eros a Narcis. Platonické milostné vzplanutí se rozvine do oboustranného erotického jiskření.

Hlavní hrdina novely - moralistní pedant von Aschenbach - se tak setkává s odvrácenou stranou svého vlastního nitra. Je bičován potlačovanou, avšak čím dál tím méně zvladatelnou smyslnou touhou k Tadzиеvi. Co se na první pohled jeví pouhým řetězcem náhod, je ve skutečnosti logické a vyplývá z dlouho narůstající psychické krize hlavního hrdiny. Jeho psychická rovnováha byla jen zdánlivá - bylo jí dosaženo v umění, avšak nikoliv v soukromém životě.³²⁸

³²⁶ KAFKA, V. *Thomas Mann*, s. 15.

³²⁷ MANN, T. *Freud und die Psychoanalyse*, S. 97.

³²⁸ MANN, T. *Smrt v Benátkách*. 4. vyd. Tábor: Zahrada, 2003.

b) *Vyvolený*

Tento příběh zpracovává Freudův oidipovský komplex. Příběh je určitou parafrází na středověkou legendu o životě Grigoria, pozdějšího papeže Řehoře. Pojednává o rytíři, jenž se narodil z milenecké lásky dvou sourozenců. Stejného hříchu se dopustí on sám se svou matkou (zamiluje se do ní, aniž ovšem tuší, že je jeho matkou) a navzdory svému provinění je jmenován papežem. Jedná se o parabolu vyjadřující to, že i člověk, jenž se provinil proti morálním zákonům, až se ocitl na prahu vyvrženosti, může nakonec tvrdým pokáním a nadlidským bojem kletbu svého osudu přemoci.³²⁹ Nejen východisko, nýbrž i konečný soud je v Mannově podání vyjádřen již v názvu knihy. Antický mýtus rovněž naznačuje, že Oidipus je člověkem nevšedním, výjimečným, vyvoleným, člověkem, jež je vzorem velkého lidství.³³⁰

Jak z výše napsaného vyplývá, mýtus o Oidipovi, významná součást antického duchovního světa, byl znám i v křesťanském středověku.³³¹

³²⁹ KAFKA, V. *Thomas Mann*, s. 16.

³³⁰ MANN, T. *Vyvolený*. Praha: Odeon, 1974. s. 263.

³³¹ Tamtéž, s. 253.

9 ZÁVĚR

Cílem předkládané diplomové práce bylo analyzovat koncepci psychoanalytického myšlení Sigmunda Freuda a zasadit ji do širšího kulturního rámce tehdejší Evropy.

První část práce se zaměřuje na sny v kontextu psychoanalýzy Sigmunda Freuda a na to, jak je Freud interpretuje. Práce pokračuje popisem snu a jeho tvorby. Uvedli jsme, že Freud studoval způsob vzniku snu, aby pochopil psychopatologii a přiblížil se tak lidské psychice a principům jejího fungování.

Druhá část práce je věnována Freudovým žákům a kritikům a vztahu mezi Freudem a tehdejší literaturou.

Ukázali jsme, že Sigmund Freud přišel s takovými hypotézami, které byly pro dobu, ve které žil, nepřijatelné, a proto jeho kritici hledali slabá místa jeho psychoanalytické teorie, aby tak ukázali, že se vůbec nejedná o vědu.

Freudovy názory, že sny jsou splnění sexuálního přání, jsou sice velmi diskutabilní, avšak jeho přínos k pochopení snů je revolučním průlomem v dějinách lidské snahy snům porozumět a interpretovat je.

Poslední část této práce (umístěná v příloze) se zabývá současnou psychoanalýzou v České republice. Došli jsme k závěru, že současná česká a freudovská psychoanalýza mají mnoho společného. Například je stále kladen velký důraz na volné asociace pacienta. V oblasti psychoanalytické praxe zůstal od doby Sigmunda Freuda až do dnešních dnů zachován především jeho způsob léčby, resp. jednotlivé fáze psychotherapeutického procesu. V posledních desetiletích přibyly sice nové pojmy, avšak jsou to jen jakási nová pojmenování pro situace nebo

fáze psychoanalytického procesu, které Freud již znal a se kterými pracoval.

Freud se setkal s ostrou kritikou a nepochopením. Příčinou toho byla skutečnost, že psychoanalýza představovala progresivní směr, který narušoval klasický model vědy. V pozdějším vývoji byl však negativní vztah akademiků postupně vystřídán nesmělým přijetím některých tezí a poznatků psychoanalýzy, která se stala jedním z významných psychologických proudů dvacátého století. V některých zemích, například ve Spojených státech amerických, se dokonce stala součástí oficiální vědy.

Co se týče sexuality, ačkoliv již nezaujímá v rámci moderní psychoanalýzy ústřední postavení, zůstává nadále významnou oblastí jejího zájmu.

Tuto práci zakončím konstatováním, že Freudův odkaz dnešní generaci je velký, vždyť mnohé jeho myšlenky nadlouho předstihly dobu, ve které žil. Sigmund Freud je tak právem považován za jednu z největších osobností vědy dvacátého století.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ADLER, A. *Člověk jaký jest.* Praha: Orbis, 1935.

AEPPLI, E. *Psychologie snu.* Praha: Sagittarius, 1995.
ISBN 80-901898-2-2.

ALBERTIOVÁ, Ch., SAURET, M. J. *Psychoanalýza.* Brno: KMa, 2007.
ISBN 978-80-7309-500-0.

BIEBL, K. *Básně.* Praha: Československý spisovatel, 1979.

BORECKÝ, V. Bohuslav Brouk a psychoanalýza v českém surrealismu v letech 1930 – 1947. In: *Český surrealismus 1929 – 1953.* Praha: Argo, 1996, s. 66 – 75. ISBN 80-7203-011-6.

BOROSSA, J. *Témata psychoanalýzy I.* Praha: Portál, 2002.
ISBN 80-7178-609-8.

BURIÁNEK, F. *Česká literatura první poloviny XX. století (2. svazek).* Praha: SPN, 1988.

CVEKL, J. *Sigmund Freud.* Praha: Orbis, 1965.

ČERNOUŠEK, M. *Sen a snění.* Praha: Horizont, 1988.

FISCHER, O. *Duše - slovo - svět.* Praha: Československý spisovatel, 1965.

FREUD, S. *Die Traumdeutung.* Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1994. ISBN 3-596-10436-X.

FREUD, S. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 – 1924.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. ISBN 80-86123-09-X.

FREUD, S. *Spisy z let 1913 – 1917.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86123-18-9.

FREUD, S. *Spisy z let 1932 – 1939.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998. ISBN 80-86123-06-5.

FREUD, S. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse.* Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 1994. ISBN 3-596-10432-7.

FREUD, S. *Vybrané spisy, 1. díl. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy. 2. vyd.* Praha: Avicenum, 1991. ISBN 80-201-0182-9.

FREUD, S. *Výklad snů; O snu.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1998. ISBN 80-86123-07-3.

FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza. 2. vyd.* Praha: Aurora, 1997. ISBN 80-85974-18-5.

FUKS, P. *Sny.* Brno: KMa, 2007.

FÜRST, M. *Psychologie.* Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0.

HALL, J. A. *Jungiánský výklad snů.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2005. ISBN 80-85880-38-5.

HAVLÍČEK, Z. *Skutečnost snu.* Praha: Torst, 2003. ISBN 80-7215-207-6.

HILLMAN, J. *Sny a podsvětí.* Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-301-3.

HOPCKE, R. H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80-900802-9-4.

HUNT, M. *Dějiny psychologie.* Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7367-175-1.

JACOBI, J. S. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993.

JAFFÉ, A. *Erinnerungen, Träume, Gedanken von C. G. Jung*. 14. Aufl. Zürich: Walter-Verlag, 1997. ISBN 3-530-40735-6.

JAFFÉ, A. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. Brno: Atlantis, 1998. ISBN 80-7108-178-7.

JUNG, C. G. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0543-9.

JUNG, C. G. *Výbor z díla V, Snové symboly individuálního procesu: (Psychologie a alchymie I)*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. ISBN 80-85880-19-9.

JUROK, J. *Dvě příborská období Sigmunda Freuda*. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 93 – 99. ISBN 80-7042-552-0.

KAFKA, V. *Thomas Mann*. Praha: Výzkumný osvětový ústav, 1956.

KOCOUREK, J. *Horizonty psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992.

KOCOUREK, J. *Psychoanalýza v poválečném Československu*. In: *Psychoanalýza v Čechách (sborník ze semináře ke 140. výročí narození Sigmunda Freuda)*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1997, s. 23 – 29. ISBN 80-85844-34-6.

KURZKE H. *Thomas Mann. Epoche – Werk – Wirkung*. 3. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 1997. ISBN 3-406-43136-4.

LOUŽEK, M. Freud – osvoboditel lidské sexuality. In: *150 let od narození Sigmunda Freuda*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, s. 39 – 48. ISBN 80-86547-56-6.

MANN, T. *Freud und die Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. ISBN 3-596-10898-5.

MANN, T. *Smrt v Benátkách*. 4. vyd. Tábor: Zahrada, 2003. ISBN 80-903059-3-8.

MANN, T. *Vyvolený*. Praha: Odeon, 1974.

METTE, A. *Sigmund Freud*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.

MOLLON, P. *Freud a syndrom falešné paměti*. Praha: TRITON, 2000. ISBN 80-7254-145-5.

NAKONEČNÝ, M. *Průvodce dějinami psychologie*. Praha: SPN, 1995. ISBN 80-85937-23-9.

NELLOVÁ, R. *Používání snů v párovém poradenství a terapii. Jungiánský přístup*. Brno: Emitos, 2009. ISBN 978-80-87171-08-0.

NEZVAL, V. *Žena v množném čísle*. Praha: Fr. Borový, 1936.

PLHÁKOVÁ, A. *Přehled dějin psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0161-4.

PLHÁKOVÁ, A. Vídeňský kongres o snech – červenec 1999. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 88 – 92. ISBN 80-7042-552-0.

PONĚŠICKÝ, J. *Úvod do moderní psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-426-8.

POPPER-LYNKEUS, J. *Phantasien eines Realisten*. Dresden: Verlag Carl Reissner, 1920.

RYCROFT, Ch. *Kritický slovník psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901601-1-5.

SANFORD, J. A. *Sny a uzdravení. Stručný úvod do výkladu snů*. 2. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. ISBN 80-85880-28-8.

SHEEHY, N. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Brno: Barrister and Principal, 2005. ISBN 80-86598-82-9.

SCHWARTZ, J. *Dějiny psychoanalýzy*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-393-8.

SLIPP, S. *Freudovská mystika: Freud, ženy a feminismus*. Praha: TRITON, 2007. ISBN 978-80-7254-891-0.

SOUČEK, R. *Stručné dějiny psychologie*. Praha: Česká grafická unie, 1945.

SPIELMANN, P. Freudova teorie v díle Jakuba Bauernfreunda a Endre Nemese. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 57 - 72. ISBN 80-7042-552-0.

SRP, K. Erotická revue a Edice 69. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*. Praha: Argo, 1996, s. 54 – 65. ISBN 80-7203-011-6.

STEVENS, A. *Jung*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-012-3.

STORR, A. *Freud*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-85794-93-4.

ŠEBEK, M. Předválečný vývoj psychoanalýzy v Čechách, In: *Psychoanalýza v Čechách (sborník ze semináře ke 140. výročí narození*

Sigmunda Freuda). Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1997, s. 7 – 21. ISBN 80-85844-34-6.

ŠEDIVEC, V. *Přehled dějin psychiatrie: přehled názorů na duševní nemoci od nejstarších dob až po současnost*. Praha: Psychiatrické centrum: V. Šedivec, 2008. ISBN 978-80-87142-00-4.

ŠIROKÝ, H. *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: TRITON, 2001. ISBN 80-7254-164-1.

TYL, J. *Jak rozumět snům (Hovory o snech, Hovory se sny)*. Brno: Jota, 2001. ISBN 80-7217-142-9.

VOJVODÍK, J. Proměny těla. K sémiotice tělesnosti v surrealistické lyrice Vítězslava Nezvala. In: *Český surrealismus 1929 – 1953*. Praha: Argo, 1996, s. 170 – 199. ISBN 80-7203-011-6.

ZAND, G. Sigmund Freud a česká literatura – pár slov též o Bohumilu Hrabalovi. In: *Sigmund Freud – poselství a inspirace*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 73 - 80. ISBN 80-7042-552-0.

Informace získané osobním kontaktem:

Téma: Současná česká psychoanalytická terapie.

Informace poskytl Doc. MUDr. Václav Mikota, CSc., člen Psychoanalytického institutu při České psychoanalytické společnosti. Listopad 2011.

Téma: Současná česká psychoanalýza.

Interview s PhDr. Michaelem Šebkem, CSc., ředitelem Psychoanalytického institutu při České psychoanalytické společnosti. Praha 16. 11. 2011.

11 RESUMÉ

The aim of this thesis was to analyze the concept of Freud's psychoanalytic thinking and plant it in a broader cultural framework of contemporary Europe.

The first part of this thesis focuses on dreams in the context of Sigmund Freud's psychoanalysis and on the way how Freud interprets them. The work continues with description of a dream formation.

The second part of the thesis is devoted to Freud's followers and critics and to the relationship between Freud and the literature.

We have shown that Sigmund Freud came up with revolutionary hypotheses, which were unacceptable for that time, so his critics were looking for weak points of his psychoanalytic theory in order to show that psychoanalysis is not a science.

Freud's views that dreams are the fulfilment of sexual desires, are debatable, but his contribution to understanding dreams is a revolutionary breakthrough in the history of human efforts to understand and to interpret them.

The last part of this thesis (in the supplement) deals with the current Czech psychoanalysis. We conclude that between the current Czech psychoanalysis and Freudian psychotherapy, there are many links. The main one is that there is still a big emphasis on the patient's free associations.

Freud's link to today's generation is large. Many of his ideas overtook the time in which he lived. Sigmund Freud is thus rightly considered for one of the greatest personalities of science in the twentieth century.

12 PŘÍLOHY

12.1 Sen ze 23. na 24. července 1895³³²

„Jakási veliká hala – mnoho hostí, které vítáme. – Mezi nimi i Irma, kterou okamžitě odvádím stranou, jako bych chtěl odpovědět na její dopis, jako bych jí chtěl vyčíst, že dosud nepřistoupila na „řešení“. Říkám jí: Jestli máš ještě bolesti, je to vskutku jen tvoje vina. – Ona odpovídá: Kdybys jen věděl, jaké mám teď bolesti v krku, v žaludku a v břiše, svírá mě to. – Jsem polekán a dívám se na ni. Vypadá bledá a odulá. Pomyslím si, že nakonec mi přece jen uniká něco organického. Vedu jí k oknu a dívám se jí do krku. Trochu se přitom zdráhá, jako ženy, které mají umělý chrup. Myslím si, že toho přece nemá zapotřebí. – Ústa se pak skutečně dobře otevírají a vpravo objevuji velkou bílou skvrnu, a jinde zas vidím rozsáhlé bělošedé povlaky na podivně zřásněných útvarech, které jsou zřejmě napodobeninou nosních mušlí. – Rychle přivolávám dr. M., jenž vyšetření opakuje a potvrzuje... Dr. M. vypadá úplně jinak než obvykle. Je velice bledý, kulhá, na bradě nemá vous... Můj přítel Otto stojí teď také vedle ní a přítel Leopold jí proklepává přes živůtek a říká: Vlevo dole má ztemnění, poukazuje také na infiltrovanou část pokožky na levém rameni (což bez ohledu na oděv cítím stejně jako on)... M. říká: Není pochyby, je to infekce, ale to nevadí. Ještě k ní přistoupí dysenterie a jed se vyloučí... Také bezprostředně víme, co je zdrojem infekce. Přítel Otto jí nedávno, když se necítila dobře, dal injekci obsahující jakýsi propylový preparát, propylen... kyselinu propionovou... trimethylamin (jehož tučně vytištěný vzorec vidím před sebou)... Takové injekce se nedávají tak lehkovážně... Ani stříkačka nebyla pravděpodobně čistá.“

³³² FREUD, S. *Výklad snů. O snu*, s. 125.

12.2 Psychoanalytické pojmy³³³

afekt

Obecný pojem pro pocity a emoce. Neexistuje obecně přijatelná psychoanalytická teorie afektů. Myslí se, že afekty jsou připoutány k myšlenkám - ale opačně to neplatí. Různá pojetí afektů a emocí se liší v tom, že podle jednoho jsou připojeny k myšlenkám, zatímco podle jiného jde o samostatné, nezávislé prožitky.

analyzand

Osoba, která je analyzována. Za nízkou frekvenci výskytu vděčí tento pojem tomu, že se jím označují pouze studenti analýzy, aby se referující vyhnul výrazu pacient.

archetyp

Jungiánský výraz pro obsah kolektivního nevědomí, tzn. pro vrozené myšlenky nebo tendence třídit prožitky podle vrozených determinovaných vzorců.

deja vu

Subjektivní pocit, že současný nový prožitek byl již v minulosti prožit.

determinismus, psychický

Freud předpokládal, že duševní fenomény, stejně jako fenomény tělesné, mají své příčiny.

Ego

Strukturální a topografický pojem, který vyjadřuje uspořádané části psychického aparátu oproti neuspořádanému Id.

hlubinná psychologie

Zastarávající výraz pro psychoanalýzu, pro psychologii nevědomí.

hypnóza

Arteficiálně navozený (vyvolaný) spánek transu.

hysterie

Medicínský pojem pro onemocnění, charakterizované

³³³ Všechny uvedené pojmy jsou zpracovány na základě knihy RYCROFT, Ch. *Kritický slovník psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993.

- a. tělesnými symptomy,
- b. nepřítomností zřetelných tělesných známek nebo jakékoli tělesné patologie
- c. chováním, které naznačuje, že symptomy mají nějakou psychologickou funkci.

Představa hysterie pochází od starých Řeků, kteří tohoto pojmu používali výhradně pro onemocnění žen, jež byla vysvětlitelná špatnou funkcí dělohy (hysteron). Podle jedné teorie je děloha pohyblivým orgánem, který je schopen putovat po těle a utlačovat jiné orgány; podle jiné teorie vede sexuální abstinence k „vyhladovění lůna“ nebo k retenci nepoužitého animálního ducha, jenž pak proniká skrze dělohu do těla a způsobuje poruchy jiných orgánů.

Id

Latinský výraz pro „to“. Freud tímto výrazem označil neorganizovanou část psychického aparátu. Historicky je Id potomkem nevědomého, stejně jako je ego potomkem vědomého. Podle klasické teorie Id vývojově předchází Egu, tzn. že psychický aparát začíná jako nediferencované Id, jehož část se rozvine ve strukturované Ego. Id je primitivní, Ego civilizované; Id je neorganizované, Ego organizované; Id se řídí principem slasti, Ego principem reality; Id je emoční, Ego racionální; Id se přizpůsobuje primárním procesům, které neberou zřetel na rozdílnosti, rozpory, prostor a čas, Ego se přizpůsobuje sekundárním procesům, které jsou analytické a respektují principy rozporu a kategorie prostoru a času.

infantilní

Vztahuje-li se tento pojem k chování, emocím, fantaziím atd., znamená pregenitální, nikoli však dětský nebo nezralý. Infantilní sexualita se týká fenoménů, které, jak se předpokládá, jsou během infantilních fází libidinozního vývoje normální, všudypřítomné a nevyhnutelné a které přetrvávají do dospělého života jedině v případě, že

- a. nebyl vyřešen oidipovský komplex
- b. uskutečnila se sublimace
- c. infantilní aktivity nebyly integrovány do počáteční slasti v rámci dospělé sexuality.

interpretace

Proces vysvětlování a výkladu významu něčeho temného, záhadného atd. Psychoanalytické interpretace jsou výroky, které analytik sděluje pacientovi a pomocí kterých dává snu, symptomu nebo řetězu volných asociací nějaký jiný význam, než jaký jim dal pacient. Paradigmatem interpretace je interpretace snů, což je činnost, při níž se objevuje význam latentního obsahu snu pomocí analýzy manifestního obsahu.

introspekce

Pohled do nitra, zkoumání vlastních myšlenek a pocitů.

komplex

Skupina vzájemně propojených vědomých a nevědomých myšlenek a pocitů, které mají dynamický vliv na chování. Oidipovský a kastráční komplex jsou komplexy, kterých se používá pouze v rámci freudiánské psychoanalýzy.

konflikt

Rozpor mezi zjevně nebo aktuálně inkompatibilními silami. Vnitřní neboli psychický konflikt se může odehrávat mezi pudovými impulsy, např. libidinozními nebo agresivními, nebo mezi strukturami, např. mezi Egem a Id. Konflikt je neurotický tehdy, jestliže jedna jeho strana je nevědomá.

libido

Hypotetická forma duševní energie. Předpokládá se, že zdroj libida je v těle nebo v Id, že libido existuje v různých formách, které mají vztah ke specifickým erogenním zónám (orální, anální a genitální libido), že je rozmístěno v různých strukturách nebo že obsazuje různé procesy. Freud se nejprve domníval, že libido je energií obsazující jediné sexuální pudy, ale později přisoudil jeho vlastnictví také Egu.

manifestní a latentní obsah snu

Manifestní obsah snu je to, co snící sděluje; latentní obsah je význam snu odhalovaný interpretacemi.

materiál

Jedná se o výroky pacienta. Tento pojem je odvozen z faktu, že to, co pacient říká, je použito analytikem jako důkazů, na nichž zakládá své interpretace.

neuróza

Tento pojem, který je znám od druhé poloviny osmnáctého století, původně znamenal nemoc nervů. Později, v devatenáctém století, se jej používalo pro „funkční poruchy“, tzn. pro nemoci, které byly, jak se předpokládalo, zaviněny funkčními poruchami nervového systému a které nebyly doprovázeny strukturálními změnami. Od doby Freudova objevu, že jedna z neuróz (hysterie) je poruchou osobnosti a nikoli nervů, se pojmu „neuróza“ používalo přesně pro ty duševní poruchy, které nejsou nemocemi nervového systému.

odpor

Tento pojem vyjadřuje opozici, s níž se setkáváme během psychoanalytické léčby - opozici vůči procesu, který činí nevědomé procesy vědomými.

oidipovský komplex

Skupina převážně nevědomých myšlenek a pocitů, soustřeďujících se kolem přání sexuálně vlastnit rodiče opačného pohlaví a odstranit rodiče stejného pohlaví. Komplex byl nazván podle mytického Oidipa, který zabil svého otce a oženil se se svou matkou, aniž ovšem věděl, že by šlo o rodiče.

počitek (podnět)

Neredukovatelné prvky prožitku, z nichž se vytvářejí vjemy a představy, např. světlo, zvuk, zápach, dotyk, chuť, bolest, teplo, chlad. Počitky (podněty) jsou závislé na orgánové stimulaci a nikoli na objektu, který tyto orgány stimuluje.

princip reality

Podle Freuda je duševní aktivita řízena dvěma principy: principem slasti a principem reality; princip slasti vede k úlevě od pudové tenze halucinatorním splněním přání, princip reality vede k pudové gratifikaci přijetím faktů vnějšího světa a objektů existujících v něm. Podle původních Freudových prací princip reality získáváme během vývoje a během vývoje se mu učíme, zatímco princip slasti je vrozený a primitivní.

princip slasti

Podle Freuda je psýché na začátku uváděna v činnost výhradně principem slasti; psýché se tak vyhýbá bolesti, vznikající zvýšením pudové tenze; ke snížení této tenze dochází za pomoci halucinatorní satisfakce. Teprve později, když se vyvine Ego, je princip slasti modifikován principem reality, což vede k tomu, že jedinec nahradí halucinatorní splňování přání adaptivním chováním.

proces, primární a sekundární

Jde o dva typy duševního fungování; primární proces je charakterizován nevědomou duševní aktivitou, sekundární pak vědomým myšlením. Primárně procesuální myšlení pracuje se zhuštěním a přemístěním, tzn. že představy mají tendenci splývat, mohou se vzájemně zaměňovat a mohou jedna druhou symbolizovat; primárně procesuální myšlení používá volné energie, ignoruje kategorie prostoru a času a je řízeno principem slasti, tzn. že redukuje strast pudové tenze halucinatorním splněním přání. Podle topografického modelu funguje tento způsob myšlení v Id. Sekundárně procesuální myšlení se řídí zákony gramatiky a formální logiky, používá vázané energie a je ovládáno principem reality, tzn. že redukuje strast pudové tenze adaptivním chováním. Freud se domníval, že primární procesy ontogeneticky a fylogeneticky předcházejí sekundárním procesům - odtud terminologie. Primární procesy se projevují při snění, sekundární procesy při myšlení. Denní snění, imaginativní a kreativní činnost a emoční myšlení je směsí těchto dvou procesů.

předvědomí

Obsahuje myšlenky, které jsou v té určité chvíli nevědomé, ale které nejsou vytěsněny, a proto jsou schopny stát se vědomými (jsou dostupné zpětnému vyvolání).

přenos

Proces, při němž pacient přemísťuje na svého analytika své pocity, myšlenky, atd., které mají kořeny v dřívějších postavách jeho života; při němž se vztahuje ke svému analytikovi, jako by byl nějakým dřívějším objektem jeho života; při němž vybavuje analytika významem jiného, obvykle dřívějšího objektu.

psychoanalytik

Každý jedinec, který absolvoval psychoanalytický výcvik v uznávané psychoanalytické instituci a který provádí psychoanalytickou léčbu.

Psychoanalýza

Forma léčby neuróz zavedená Sigmundem Freudem na sklonku devatenáctého století. Klíčovými vymežujícími pojmy jsou

- a. volné asociace, které nahradily hypnózu
- b. interpretace, které nahradily sugesci
- c. přenos.

psychosomatický

Onemocnění nebo symptomy jsou považovány za „psychosomatické“, jestliže:

- a. symptomy jsou doprovázeny prokazatelnými poruchami fyziologických funkcí
- b. jestliže symptomy a nemoc jako celek mohou být interpretovány jako projevy osobnosti, konfliktů či životní historie pacienta.

psychoterapeut

Osoba, která provádí psychoterapii jakéhokoli druhu bez ohledu na to, zda jde o laika nebo o lékaře, a bez ohledu na školu, k níž se hlásí, nebo osoba, která provádí psychoterapii, ale která není psychoanalytikem.

regrese

Obecně jde o návrat na dřívější (ranější) stav a k ranějšímu způsobu fungování. Konkrétněji jde o obranný proces, pomocí něhož se subjekt vyhýbá (nebo se snaží vyhýbat) úzkosti (částečným nebo úplným) návratem na ranější stadium

libidinozního a Ego vývoje. Teorie regrese předpokládá, že s výjimkou ideálních případů infantilním stádiím vývoje člověk úplně neodrostl, takže ranější typy chování zůstávají dostupné jako alternativní způsoby fungování.

Superego

Ta část Ega, v níž se uskutečňuje sebezpozorování, sebekritika a jiné reflektivní aktivity.

symptom

Příznak. Jakákoli odchylka od zdraví, na níž si pacient stěžuje. Podle klasické teorie se považuje tvorba neurotického symptomu za analogii snové práce; symptom sjednává kompromis mezi vytěsněným přáním a příkazy vytěsňujícího činitele.

trauma, traumata

V psychiatrii a psychoanalýze jde o jakýkoli zcela neočekávaný prožitek, který subjekt není schopen přijmout. Bezprostřední reakce na psychické trauma je šok; pozdějším následkem traumatu je buď spontánní uzdravení (což je analogické spontánnímu zhojení tělesného traumatu), nebo rozvoj traumatické neurózy. V širším smyslu jde v psychoanalýze o jakýkoli prožitek, který je zvládán pomocí obrany. V tomto smyslu trauma vyvolává úzkost, po níž následuje buď spontánní vymizení, nebo rozvoj psychoneurózy.

volná asociace

Myšlenky, které se objevují spontánně, bez námahy. Používá-li se tohoto výrazu v technickém smyslu, popisuje způsob myšlení, k němuž analytik pacienta vybízí; nabádá ho, že by měl své myšlenky říkat bez zábran a že by se neměl pokoušet soustřeďovat se na ně. Technika volných asociací se opírá o tři předpoklady:

- a. všechny myšlenkové linie obvykle vedou k tomu, co je významné
- b. terapeutické potřeby pacienta a to, že si uvědomuje, že je v léčbě, bude jeho asociace směřovat k tomu, co je významné, pokud ovšem nepracuje odpor
- c. odpor se minimalizuje při relaxaci a maximalizuje se při koncentraci.

vytěsnění

Obranný mechanismus (proces), při němž se nepřijatelný impuls nebo nepřijatelná myšlenka stává nevědomou.

12.3 Současná psychoanalýza a psychoanalytická terapie v České republice³³⁴

12.3.1 Současná psychoanalýza

O současné psychoanalýze hovoříme od přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století. Toto období bývá někdy označováno jako období integrativní.

Je velmi zajímavé sledovat, jak se tento poměrně mladý psychologický směr vyvíjel a vyvíjí a jak se odchýlil od své původní charakteristiky, kterou mu vtiskl jeho zakladatel - Sigmund Freud.

Jak se dočítáme ve sborníku ze semináře ke 140. výročí narození Sigmunda Freuda, nazvaného *Psychoanalýza v Čechách*, konec šedesátých a počátek sedmdesátých let dvacátého století znamenal určitý průlom v oblasti psychologie, který vedl k tomu, že se psychoanalýze začalo věnovat relativně velké množství odborníků, a to trvá až do dnešních dnů.³³⁵

Dokladem toho je, že v roce 1967 vychází kniha Jiřího Cvekla s názvem *Sigmund Freud*. Vychází také několik překladů děl Sigmunda Freuda. Oficiální přístup k psychoanalýze je již smířlivější, než jak tomu bylo za časů jejího zakladatele, i když stále zůstává kritický.

Těžiště praktické a teoretické psychoanalýzy se nachází v Praze, nicméně psychoanalýza se úspěšně prosazuje i v jiných městech, například v Brně či Sternberku, kde pracuje Hugo Široký, psychoanalytik, který se dostává až k analytické psychologii Carla Gustava Junga.

Dnešní psychoanalytickou skupinu tvoří přibližně dvacet pět analytiků (mezi ně patří Doc. MUDr. Václav Mikota, CSc. a PhDr. Michael Šebek, CSc., o kterých se později zmíníme podrobněji). Oba dva a ještě tři další kolegové se roku 1989 na římském Mezinárodním psychoanalytickém kongresu stali přímými, asociovanými členy *Mezinárodní psychoanalytické asociace* – tedy oficiálně a celosvětově akceptovanými analytiky.³³⁶

Aktuálně existující analytická skupina se snaží navázat na aktivity svých učitelů a předchůdců. Vede terapie, tréninky, teoretické vzdělávání a v neposlední řadě se věnuje publikační činnosti.

Koncem roku 1989 proběhl ve městě Příbor mezinárodní seminář u příležitosti 50. výročí Freudova úmrtí. V roce 1990 byla založena Česká

³³⁴ Hlavními zdroji pro tuto kapitolu byly, mimo zdroje uvedené, rozhovor a korespondence s předními českými psychoanalytiky – PhDr. Michaelem Šebkem, CSc. a Doc. MUDr. Václavem Mikotou, CSc.

³³⁵ KOCOUREK, J. Psychoanalýza v poválečném Československu. In: *Psychoanalýza v Čechách (sborník ze semináře ke 140. výročí narození Sigmunda Freuda)*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1997. s. 27.

³³⁶ Tamtéž, s. 27.

psychoanalytická společnost a také *Psychoanalytický institut*. Následujícího roku pak vzniklo *Psychoanalytické nakladatelství*, které vydává literaturu psychoanalytického zaměření.³³⁷

Abychom se v této problematice lépe zorientovali, požádala jsem o spolupráci *Psychoanalytický institut při České psychoanalytické společnosti*, konkrétně jejího ředitele PhDr. Michaela Šebka, CSc. Předmětem naší konzultace byla problematika současné psychoanalýzy. Na téma současná psychoanalýza a psychoanalytická praxe se odehrávala korespondence se specialistou na tuto problematiku, se členem *Psychoanalytického institutu při České psychoanalytické společnosti* - Doc. MUDr. Václavem Mikotou, CSc.

Na následujících řádcích představím názory obou odborníků na tuto problematiku, včetně jejich vlastních zkušeností v tomto oboru.

Současné období psychoanalýzy je podle PhDr. Michaela Šebka, CSc. charakteristické tím, že se psychoanalytici různých škol začínají více soustřeďovat na jednotlivé události psychoanalytických sezení a na své vlastní interakce s pacientem. Od tvorby velkých a převratných teorií se vracejí zpět ke každodenní praxi, k událostem klinické situace, v jejichž popisu a vysvětlení mohou různé psychologické směry najít společný výchozí bod.³³⁸

Doc. MUDr. Václav Mikota, CSc. s tímto názorem souhlasí a dodává, že dřívější psychologie jedné osoby, studium duševního života pacienta, které vykonává nezaujatý psychoanalytik, ustoupila psychologii dvou osob. Psychoanalytičtí terapeuti se nadále snaží být ve vztahu k pacientům neutrální, nepouštějí však ze zřetele skutečnost, že na tom, jaké obsahy duševního života pacienta vystoupí na povrch v terapeutickém vztahu, mají nezanedbatelný podíl i oni sami.

Pokroky, kterých během sta let existence psychoanalýzy dosáhl výzkum struktur a funkcí centrálního nervového systému umožňují, aby v současnosti začalo docházet k integraci neurofyziologických a psychologických poznatků.

Integrace neurovědeckých a psychologických poznatků mimo jiné ukazuje, jak důležitá je existence emoční stability získané v nejranějších interakcích dítěte s matkou pro rozvoj rozumových schopností člověka.³³⁹

³³⁷ KOCOUREK, J. Psychoanalýza v poválečném Československu. In: *Psychoanalýza v Čechách*, s. 27 – 29.

³³⁸ Téma: Současná česká psychoanalýza. Interview s PhDr. Michaelem Šebkem, CSc., ředitelem Psychoanalytického institutu při České psychoanalytické společnosti. Praha 16. 11. 2011.

³³⁹ Téma: Současná česká psychoanalytická terapie. Informace poskytl Doc. MUDr. Václav Mikota, CSc., člen Psychoanalytického institutu při České psychoanalytické společnosti. Listopad 2011.

12.3.2 Současná psychoanalytická terapie

V této části si popíšeme, jak vypadá současná situace v psychoanalytické terapii, tedy v oboru, který má k psychoanalýze velmi blízko. Psychoanalytická terapie byla rovněž předmětem mé korespondence s Doc. MUDr. Václavem Mikotou, CSc.

Budeme se věnovat tomu, jak taková psychoanalytická léčba probíhá, tedy jaké jsou fáze tohoto léčebného procesu.

Pacient je do léčby přijat po jednom nebo několika úvodních pohovorech, při kterých je pacient diagnosticky vyšetřen. Samotná diagnóza neurózy či jiné poruchy ale nezaručuje, že psychoanalytická terapie bude danému pacientovi ku prospěchu.

Úvodní pohovor se koná vsedě. Úkolem psychoterapeuta je zjistit, proč pacient vyhledal jeho pomoc. Volba tématu je ale zcela ponechána na pacientovi. Do jeho monologu psychoterapeut prakticky nezasahuje, pouze si v duchu tvoří hypotézy o tom, jak mohou spolu jednotlivé výpovědi pacienta souviset. Psychoterapeut si zároveň musí všimnout i neverbálních a emočních projevů pacienta.

Pacient na toto reaguje většinou pozitivně (cítí, že o něj má psychoterapeut zájem, že se jej snaží pochopit), a to tím, že se rozmluví, začne o sobě vyprávět smysluplný příběh a mimoděk sdělí i údaje, které psychoterapeutovi pomohou k dalšímu vyšetření. Chybějící informace si psychoterapeut získá vhodnými otázkami – ve vhodnou chvíli, aby pacientovy myšlenky nijak zásadně nepřerušoval.

V úvodním pohovoru se psychoterapeut snaží mimo jiné zjistit, jak se pacient sám zajímá o své vnitřní konflikty, do jaké míry jej přivádějí v úzkostný stav, atd. Tato fáze psychoanalytické léčby se nazývá zkusmá interpretace.

Na tuto fázi navazuje již samotná psychoanalytická terapie, na jejímž začátku je nutné si s pacientem dohodnout přesný harmonogram jeho návštěv. Ve většině případů dochází pacient na terapii čtyřikrát až pětkrát za týden, přičemž jedno setkání trvá padesát minut.

Terapie začíná stejně jako za časů Sigmunda Freuda, a sice tím, že se pacient položí na pohovku a psychoterapeut si sedne za jeho hlavu. Tudíž si nevidí do obličejů a nemohou se tak vzájemně ovlivňovat svými pohledy, což je pro úspěšnost terapie více než důležité.

Pacient je psychoterapeutem vyzván, aby volně asocioval, tedy říkal vše, co jej napadne, a nehleděl přitom na obsah svých výpovědí či na jejich logickou návaznost. Psychoterapeut tento monolog přerušuje svými interpretacemi.

Interpretace je nejdůležitějším zásahem psychoterapeuta. Jedná se o psychoterapeutovu hypotézu o utajených souvislostech v pacientově mysli.

Sdělením pacientovi je hypotéza testována. Jejím cílem je najít takové souvislosti v materiálu analýzy, kterých si pacient nebyl vědom a tato nevědomost souvisela se vznikem a udržováním jeho poruchy. Obsahem interpretace jsou pouze pacientovy duševní obsahy. Nelze pacientovi interpretovat problémy osob jemu blízkých. Náhled obsažený v interpretaci je vždy opravitelný. Nebýt toho, nebyl by vůbec možný psychoanalytický proces, který spočívá právě v neustálých posunech nových významů – náhledů. Pokud to jde, psychoterapeut interpretuje v tzv. „trojúhelníku náhledu“, tedy v situaci, ve které dojde ke spojení pacientových minulých a přítomných mimoanalytických zkušeností v zážitku přenosu, o kterém budeme hovořit později.

V průběhu volného asociování pacienta se pokaždé (dříve či později) začne projevovat odpor, tedy nějaká negativní reakce pacienta na určitý obsah interpretací, na psychoterapeuta samotného či na psychoanalytickou léčbu jako celek.

Odpor je konkrétním projevem obrany Já v terapeutické situaci. Chrání dosavadní – byť nejistou – rovnováhu mysli. Úkolem psychoterapeuta je jej neustále sledovat a všimnout si, zda k němu interpretace přece jen určitým způsobem nepřispívá.

Do vztahu k psychoterapeutovi se mísí tzv. přenos. Pacient s psychoterapeutem nevědomky zachází, jakoby měl vlastnosti shodné s nějakou důležitou osobou z jeho života.

Přenos je specifická iluze, která pacienta nutí, aby měl o psychoterapeutovi určité myšlenky a pocity, aby ho vtahoval do různých interakcí, které nesouvisí s aktuální reálnou situací. Pacient si přitom neuvědomuje, že vůči psychoterapeutovi pouze opakuje některý ze svých současných i minulých vztahů s lidmi, kteří pro něj byli nebo jsou osobně důležití. Přenos je typickým pro osoby trpící neurózami.

Přenosové jevy je třeba odlišovat od tzv. léčebného spojenectví, tedy pracovního vztahu mezi pacientem a psychoterapeutem, který je odvozen od přání uzdravit se a spolupracovat při léčbě navzdory odporům.

V ordinaci i mimo ni může docházet k jevům, které nazýváme agování neboli odehrání. Některé obsahy své mysli pacient neprožívá, nemůže tedy o nich mluvit, ale místo toho je bezmyšlenkovitě odehrává.

Agování je způsob, jakým se do psychoanalytické situace dostávají nevědomé obsahy, náležející pacientově mysli, pokud je ovšem psychoterapeut rozpozná. Agování probíhá v psychoterapii velmi často. Některé obsahy, hlavně takové, v nichž regresivně ožívá pacientova preverbální zkušenost, se často do psychoterapie nemohou dostat jinak než vzájemným odehráním.

Aby mohl psychoterapeut rozumět materiálu analýzy a vhodně zasahovat, musí průběžně sledovat své reakce na pacienta, tedy zajímat se o

tzv. protipřenos, a z těchto reakcí následně vysledovat, do jaké míry je on sám tímto materiálem blokován.

Protipřenos vzniká jako důsledek pacientova vlivu na psychoterapeuta nevědomá hnutí. Úkolem psychoterapeuta je tento protipřenos v sobě rozpoznat a překonat jej (s tím souvisí i povinnost každého, kdo má zájem se psychoanalytické terapii profesionálně věnovat, podstoupit svoji vlastní cvičnou analýzu). Protipřenos je považován za nežádoucí jev. Pokud se vyskytne, je psychoterapeutovým úkolem jej objevit. Právě díky cvičné analýze by měl být psychoterapeut schopen zachytit svůj protipřenos právě v místě, kde mu překáží v práci s pacientem.

Protipřenosem se obecně nazývají všechny psychoterapeutovy vnitřní reakce na pacienta, všechny pocity, myšlenky a představy o pacientovi. Některé psychoterapeuta blokuje, jiné mu naopak mohou umožnit pacientovi porozumět.

Zásahy psychoterapeuta, zejména pak jeho interpretace, posilují pacientův náhled, tedy pochopení souvislostí mezi vědomými a nevědomými konflikty. Náhled však nevede k bezprostřední ztrátě chorobných příznaků. Ta se dostaví až po jeho propracování, tedy po dalším zkoumání a rozšiřování souvislostí obsažených v materiálu a interpretacích.

Regrese, tedy dočasné vynoření dřívějších, často velmi raných zvyklostí duševního života i vzorců chování, nastává v běžném životě velmi často. V psychoanalytické léčbě nastává regrese jako typická součást procesu. Většinou napomáhá k získání jinak nedostupného materiálu o době vzniku určitých problémů, jež byly dalším vývojem zpracovány v neurózu.

Jakmile pacient pozná, že mu od psychoterapeuta nehrozí nic děsivého, ba naopak, zaujme k němu tzv. primární vztah. Zde je velmi důležité, aby terapie byly vykonávány pravidelně a aby psychoterapeut neměl žádné vážné osobní starosti, které by mohly s psychoanalytickým procesem interferovat. Neustále totiž hrozí nebezpečí, že primární vztah (důvěra pacienta v psychoterapeuta) bude narušen a pacient upadne do akutní psychózy.

Psychoterapeutická léčba je tím účinnější, čím méně se zaměřuje na úlevu pacienta od psychické bolesti a čím více jí záleží na poznávání jeho vnitřních konfliktů.

Na závěr dodejme, že takový způsob léčby trvá i několik let a uzdravení není definitivní. Tudiž se nezřídka stává, že se pacient do ordinace vrací, stejně jako se vracejí jeho příznaky. Na psychoterapii s trvalými pozitivními účinky na pacienta, pokud o tom vůbec lze hovořit, si pravděpodobně bude muset lidstvo ještě počkat.

Oba zmínění psychoterapeuti nepublikují žádná rozsáhlá díla o této problematice, spíše se věnují psaní textů, studií a článků do českých i zahraničních odborných časopisů (u nás například *Česká a slovenská psychiatrie*). Jedná se především o prakticky orientované odborníky, kteří jsou

v dennodenním styku s pacienty. Jako příklad publikovaných knih či článků lze u doktora Šebka uvést *Zkoumání procesu v psychoanalýze a Předválečný vývoj psychoanalýzy v Čechách*; docent Mikota je autorem textů *O ovlivňování duševních chorob*, *Alkohol v psychoanalýze*, *Několik poznámek k psychoterapii v psychiatrii* a knihy *Moderní psychoanalýza a manželské poradenství*.

V současné době existuje mnoho škol a rovněž mnoho teorií, které se od sebe jen velmi málo liší. Ze zkušeností z dlouholeté praxe docenta Mikoty i doktora Šebka vyplývá, že psychoterapeut vždy vychází z jedné teorie, které je zastáncem, nicméně ve své praxi takových teorií aplikuje několik najednou ve vzájemné kombinaci - podle typu pacienta, se kterým v danou chvíli pracuje. Psychoterapeut tedy nedisponuje univerzální, pro všechny pacienty jednoznačně účinnou metodou, jak určité příznaky léčit, nýbrž se vždy přizpůsobuje konkrétní jedinečné situaci.